

НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
МАГИСТЪРСКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ „ИКОНОМИКА“

Едуард Василев Маринов

**ЗА НЯКОИ ПРОМЕНИ В ТЕОРИЯТА И В ПРАКТИКАТА НА
РЕГИОНАЛНАТА ИКОНОМИЧЕСКА ИНТЕГРАЦИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на научната степен
„ДОКТОР НА НАУКИТЕ“

Професионално направление 3.8. Икономика

Докторска програма
„Световно стопанство. Международни икономически отношения“

Рецензенти: 1. Проф. Виржиния Желязкова, д.н.
                                  2. Проф. д-р Даниела Бобева
                                  3. Проф. д-р Иван Боевски

София
2024

Дисертационният труд съдържа 250 страници (324 стандартни страници), от които 225 страници основен текст в четири глави. Включва 22 фигури и 13 таблици. Библиографията обхваща 302 заглавия, от които 61 на кирилица, 241 на латиница.

Дисертационната работа е обсъдена и насочена за защита от Департаментния съвет на Департамент „Икономика“ към Нов български университет на 4.06.2024 г.

Докторантът е зачислен в докторантура на свободна подготовка в Докторска програма „Световно стопанство. Международни икономически отношения“ към Департамент „Икономика“ в Нов български университет.

Защитата на дисертационния труд ще се състои открито заседание на научното жури на 15.10.2024 г. от 15.00 ч. в зала 409-1, Нов български университет.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в Департамент „Икономика“ към Нов български университет и на интернет адрес <https://economics.nbu.bg/bg/doktoranti>.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Днес светът се намира в критичен момент по отношение на развитието на международните икономически отношения и в частност на *процесите на глобализация, регионализация и икономическа интеграция*. Разпространението на регионални търговски споразумения, възходът на икономическите общности в Азия, Африка и Латинска Америка и възраждането на протекционизма през последните години подчертават динамичния и многостранен характер на съвременните усилия за либерализация на търговията и процесите на регионална интеграция. На фона на геополитическо напрежение, технологични сътресения и променящи се модели на световната търговия укрепването на икономическите връзки и насърчаването на сътрудничеството между държавите и регионите в световен план като предпоставка за сигурност и благоденствие никога не е било по-необходимо.

Този сложен пейзаж може да бъде оценен с помощта на различни теоретични рамки, отнасящи се до разнородни емпирични анализи и политически дебати, които се стремят да обяснят сложната природа на икономическата интеграция и нейните ефекти и последици за участващите икономики. От класическите теории за сравнителното предимство и факторната надареност до съвременните приноси на новата теория на търговията и икономическата география интелектуалните основи на икономическата интеграция се развиват заедно с и вследствие на променящите се реалности на глобалната икономика.

И все пак въпреки цялата си теоретична сложност *практиката на икономическата интеграция остава изпълнена с предизвикателства и несигурност*. Опитът на различните региони и държави варира значително, отразявайки различни нива на развитие, институционален капацитет и геополитически съображения. Същевременно неотдавнашното възобновяване на протекционистичните мерки, „разрушителните“ ефекти на технологичните иновации, множеството кризи и продължаващата несигурност, произтичаща от геополитическото напрежение, допълнително усложняват разбирането на процесите на интеграция и налагат те да бъдат разглеждани в нова перспектива.

В светлината на посочената динамика дисертацията се стреми да навлезе в дълбочина в **спецификата на съвременните процеси на регионална икономическа интеграция**, като предлага **нови подходи по отношение на теоретичните основи, практическите предизвикателства и политическите последици от този сложен феномен**. Чрез *критично изследване на съвременното развитие, идентифициране на ключови тенденции и прилагане на нови начини и средства за осмисляне и преодоляване на предизвикателствата*

пред икономическата интеграция изследването има за цел да допринесе за **по-задълбочено разбиране на динамиката, оформяща бъдещето на глобалната икономика.**

Дисертационният труд е резултат от близо 10 години проучвания, обхващащи научни наблюдения, систематизиране и анализ на структурните трансформации в световното стопанство и на тяхното въздействие върху външнотърговската политика (в частност върху икономиките на Африканския континент и на България), изследване на тенденциите в развитието на теорията на международната търговия и по-конкретно – на теорията за икономическата интеграция в рамките на конкретни анализи на процесите, мотивацията и ползите, които се извличат от участието в регионални икономически общности. Това обуславя и структурата на дисертационния труд – на базата на вече публикувани конкретни проучвания (казуси) са изведени **теоретични и контекстуални обобщения, засягащи трансформациите в глобалната икономика**, както и постулатите и ограниченията на съществуващата теория за икономическата интеграция, за да може в последната част да бъдат предложени и обосновани някои **нови автори подходи за разбирането и оценката ѝ.**

Обект на изследване са теорията и практиката на регионалната икономическа интеграция в контекста на съвременната глобална икономическа динамика. Обхванати са *както теоретичните основи, така и практическите прояви на регионалната икономическа интеграция в днешната световна икономика.* Изследвани са *концептуалните рамки, модели и теории, които са в основата на процесите на регионална интеграция,* както и това как тези теории се прилагат и адаптират в реални условия. В теоретична перспектива комплексно са отразени различните теории за икономическата интеграция, вариращи от класическите теории на търговията до по-съвременни подходи като новата търговска теория и икономическата география. Това включва изясняване на концепциите за принципите, допусканията и последиците от различни теоретични гледни точки за регионалната интеграция. Разгледани са емпирични проучвания и анализи на казуси, с които се прави опит да се установят двигателите, резултатите и предизвикателствата пред регионалната икономическа интеграция. В тази връзка са синтезирани констатации от съществуващи изследвания, *за да се идентифицират тенденции, модели и несъответствия в емпиричната литература.* И накрая, част от обекта на изследване е и *оценката на външноикономическите последици от регионалната икономическа интеграция за участващите икономики* както на национално, така и на регионално ниво, включително анализ на ефективността на интеграционните инициативи и на ролята им за повишаване на конкурентоспособността и за насърчаване на икономическия растеж.

Предмет на изследване са *теоретичните рамки*, които са в основата на икономическата интеграция, както и *тяхното приложение в сценарии от реалния свят*, с акцент върху последните развития и предизвикателства. Фокусът е върху няколко ключови области или теми, като стремежът е те да бъдат проучени, анализирани и оценени в дълбочина:

- *развиващата се динамика на световната търговия* и нейните последици за регионалната икономическа интеграция и по-конкретно – промените в търговските модели, търговските потоци и динамиката на веригите на стойност, както и тяхното въздействие върху усилията за регионална интеграция;
- *ролята на технологичните иновации* (дигитализация, автоматизация и електронна търговия) при оформянето на процесите на регионална интеграция, а също и начинът, по който технологичните промени в моделите на производство, дистрибуция и потребление влияят върху регионалната икономическа интеграция;
- *влиянието на геополитически съображения*, включително напрежение в глобален и регионален план, опасения за сигурността и стратегически съюзи, върху инициативите за регионална интеграция и как геополитическите фактори взаимодействат с икономическите интереси, за да оформят регионалните интеграционни програми и резултати.

Като разглежда тези измерения, **основната цел** на дисертационния труд е да *систематизира, да анализира критично и да определи от научна гледна точка промените в теорията и в практиката на регионалната икономическа интеграция*, като се идентифицират *основните фактори, движещи тези промени*, и се оценят техните *ефекти за участващите икономики*, за да предложи **нови подходи за изследването и оценката на интеграционните процеси**. Това включва няколко основни акцента:

- Да се отговори на въпроса *как процесите на регионална икономическа интеграция са се развили във времето*. Това изисква да бъдат идентифицирани и анализирани различните двигатели, тенденции и модели, които са оформили инициативите за регионална интеграция. Като разглежда историческото развитие и най-новите тенденции, идеята на проучването е да обоснове *динамичния характер на регионалната икономическа интеграция и това как тя се адаптира към променящите се глобални икономически, политически и технологични реалности*.
- Във връзка с идентифицирането и анализа на *най-важните фактори, движещи промените в практиката на регионалната икономическа интеграция*, е необходимо да се изследва набор от икономически, политически,

социални и технологични сили, които влияят върху дизайна, изпълнението и резултатите от инициативите за интеграция. Задълбочавайки се в сложността на тези фактори, изследването е насочено към *разкриването на основната динамика, която оформя регионалните интеграционни процеси и резултати.*

- За да се оценят ефектите от регионалната икономическа интеграция за участващите икономики, трябва да бъдат проучени *икономическите, социалните и политическите последици от интеграционните инициативи както на регионално, така и на национално ниво.* Стремежът тук е чрез оценка на *въздействието на интеграцията върху икономическото развитие и върху благосъстоянието* да се предостави нюансирано разбиране на ползите и предизвикателствата, свързани с регионалната икономическа интеграция.

В крайна сметка, както беше споменато, дисертацията има за цел да допринесе за **по-задълбочено разбиране на сложната динамика, оформяща процесите на регионална икономическа интеграция.** Чрез синтезиране на теоретични идеи, емпирични доказателства и казуси изследването прави опит да предложи свежа перспектива и нови прозрения за многостранния характер на регионалната интеграция. Въз основа на това подобро научно разбиране на регионалната икономическа интеграция са изведени и някои **предложения за обогатяване и разширяване на теорията на интеграцията.**

Ключовите **изследователски въпроси**, на които проучването се стреми да отговори, са:

- *Кои са основните двигатели на промяната в теорията и в практиката на регионалната икономическа интеграция?* Разбирането на силите, задвижващи промяната в теорията и в практиката на регионалната икономическа интеграция, е от решаващо значение за справяне със сложността на днешната глобална икономика. Отговорът на този въпрос изисква да се идентифицират главните фактори – както вътрешни, така и външни, направляващи трансформациите в практиката на икономическата интеграция. Чрез изследване на исторически тенденции, развитие на политиката и теоретични рамки проучването има за цел да разкрие ключовите двигатели, тласкащи напред еволюцията на инициативите за регионална интеграция. Този анализ ще допринесе за придобиване на ценна представа за динамичния характер на процесите на икономическа интеграция и ще формира *ново и по-задълбочено разбиране за силите, движещи промяната в съвременната глобална икономика.*

- *Как структурните промени в глобалната икономика – промените в търговските модели, технологичният напредък, демографските промени, неопротекционизмът и възходът на нововъзникващите пазари, влияят върху теорията и практиката на регионалната икономическа интеграция и върху*

нейните инициативи? Чрез изследване на въздействието на тези промени върху динамиката на търговията проучването има за цел да изясни начините, по които усилията за регионална интеграция са се адаптирали към изменящите се реалности на глобалната икономика.

- *Как новите теоретични разработки в областта на икономическата интеграция се съпоставят с предизвикателствата и със сложността на реалния свят?* Съществуващата в днешно време **пропасть между теорията и практиката** провокира появата на значими проблеми пред теорията на регионалната икономическа интеграция. В тази връзка тук фокусът е върху *оценката на уместността и приложимостта на теоретичните постижения в областта на икономическата интеграция към предизвикателствата и комплексния характер на съвременната действителност*. Това включва критична оценка на теоретичните рамки и концепции в светлината на емпирични доказателства и практически опит от интеграционни инициативи. Като съчетава теорията с практиката, изследването има за цел *да идентифицира пропуски, ограничения и възможности за подобряване на разбирането ни за процесите на икономическа интеграция* и за обогатяване на резултатите от анализа им.

- *Кои са основните двигатели и препятствия, оформящи инициативите за регионална интеграция в съвременния глобален контекст?* Сложният пейзаж на различните инициативи за регионална интеграция изисква всеобхватен поглед върху най-важните движещи сили и спънки пред тях. За да се отговори на този въпрос, е необходимо да се идентифицират и анализират факторите, които придават нужната форма на инициативите за регионална интеграция в съвременния глобален контекст. Чрез изследване на политически, икономически, социални и технологични фактори проучването има за цел да изясни мотивите, направляващи усилията за интеграция, както и предизвикателствата и пречките, които възпрепятстват напредъка. Чрез многостранен анализ изследването има за цел да установи *детерминантите на резултатите от регионалната интеграция и техните последици за икономическата политика и за международните икономически отношения*.

- *Как промените в характера и в обхвата на инициативите за регионална интеграция влияят върху икономическата политика и върху международните отношения?* Въпросът е свързан с анализ на това как промените в динамиката на регионалната интеграция се отразяват върху създаването на икономическа политика, върху търговските отношения и дипломатическите ангажименти между участващите икономики. Анализирайки тези последици, изследването има за цел да изясни по-широките разклонения на регионалните интеграционни процеси и *тяхното значение за глобалното икономическо управление и за геополитическата динамика*.

За да получа отговор на тези въпроси, съм си поставил няколко **изследователски задачи:**

- *Изследване на структурните промени в световната търговия.* Тази задача обхваща синтетичното систематизиране на структурните промени, които водят до *трансформация на глобалните търговски модели*, и по-специално анализ на: промените в търговските потоци; динамиката на веригите за стойност и на достъпа до пазара, улеснен от напредъка в технологиите; промените в моделите на производство, потребление и търговия и появата на нови големи играчи на международната сцена. Изследвайки тенденциите в световната търговия, целта е да очертаят структурните трансформации, влияещи върху теорията и върху практиката на регионалната икономическа интеграция.

- *Обобщен и критичен преглед на теоретичната литература, засягаща проблемите на регионалната икономическа интеграция.* Във връзка с тази задача е направен задълбочен преглед на теоретичната литература в областта на регионалната икономическа интеграция, включващ идентифицирането на ограничения, критики и дебати, и същевременно е предложена нова теоретична рамка, която би могла да обхване сложността на съвременните интеграционни процеси. Целта на извършеното синтезиране на прозрения от теоретичната литература е да допринесе за придобиването на *по-изчерпателна и завършена представа за теоретичните основи, върху които стъпва и функционира регионалната икономическа интеграция.*

- *Анализ на емпирични данни и казуси за оценка на практическите последици от процесите на икономическа интеграция.* Тази задача е свързана със събиране и анализиране на емпирични данни и казуси за оценка на практическите последици от процесите на икономическа интеграция, в т.ч. изследване на търговските потоци, икономическите показатели и резултатите от политиките в различни региони и контексти, за да се определят тенденции, модели и несъответствия. Чрез извличането на емпирични доказателства изследването има за цел да разграничи нюансите в представите и в схващанията за *практическите предизвикателства и възможности, свързани с регионалната икономическа интеграция.*

- *Разработване на нова концептуална рамка, която обединява идеи от теоретичната литература, емпирични доказателства и казуси, за да осигури цялостно разбиране на многоизмерния характер на икономическата интеграция в днешно време.* Това включва синтезиране на някои от най-значимите констатации и идентифициране на обобщени теми и модели, които характеризират регионалните интеграционни процеси. Целта е **с помощта на тази нова концептуална рамка да бъде предложен структуриран подход за анализиране и тълкуване на сложността на регионалната икономическа интеграция в съвременния глобален контекст.**

Основната теза на дисертационния труд е, че *наблюдаваните през последните няколко десетилетия структурни промени в глобалната икономика, водени от институционални, пазарноориентирани и геополитически фактори, налагат преоценка на традиционните теории за икономическа интеграция. Хипотезите, които ще бъдат изследвани, са:*

- **H1:** *Последните промени в глобалната икономика поставят под въпрос приложимостта на конвенционалните теории за икономическа интеграция към съвременните процеси на регионална интеграция. Бързият темп на глобализация, съчетан с появата на нови икономически участници и с еволюцията на глобалните вериги за стойност, предизвиква нови и по-комплицирани проблеми, които *традиционните теории за икономическа интеграция не могат да обхванат всестранно и докрай.* Причината е, че конвенционалните теории са създадени в друга епоха, определящи за която са различни от днешните икономически реалности, а това предполага и налага разработването на по-нюансирани и специфични за контекста теоретични подходи към съвременните процеси на регионална интеграция.*

- **H2:** *Интегрирането на структурните трансформации на международните икономически отношения в рамките на съществуващата теория за икономическата интеграция изисква нов подход към анализа на икономическата интеграция.* Традиционният фокус на теориите за икономическа интеграция върху фактори като намаляването на митата и достъпа до пазара е недостатъчен, за да се обхване пълният спектър от условия и причини, оформящ съвременните инициативи за регионална интеграция. Това обуславя необходимостта от многоизмерен подход, който ще спомогне да се разбере и анализира в дълбочина сложността на икономическата интеграция в съвременния глобален контекст.

- **H3:** *Малките, отворени и по-слабо развити икономики могат да използват регионалната икономическа интеграция като стратегически инструмент за подобряване на своите външотърговски политики и за осигуряване на икономическа устойчивост.* Участвайки в споразумения за регионална икономическа интеграция, тези икономики могат да получат достъп до по-големи пазари, да привлекат чуждестранни инвестиции и да разнообразят експортната си база. Освен това интеграцията може да им предостави по-голяма сила в международните търговски преговори и да им даде възможност да укрепят икономическата си устойчивост срещу външни шокове. С други думи, като стратегически инструмент регионалната икономическа интеграция може да помогне на малките, отворени и по-слабо развити икономики *да преодолеят ограниченията на техния размер и ресурси и да постигнат устойчиво икономическо развитие* и просперитет.

- Н4: *От теоретична и методологическа гледна точка към анализа и оценката на съвременните интеграционни процеси трябва да се приложи **нов подход, включващ триизмерна оценка на интеграционните процеси и нова концептуална типология на интеграционните споразумения**, за да се вникне по-добре в същината и в особеностите на съвременната регионална икономическа интеграция.* Тази хипотеза произтича от допускането, че традиционните подходи не успяват да обхванат в пълна степен различните фактори и динамиката на съвременните международни икономически отношения. Чрез прилагането на триизмерна рамка и нова типология на споразуменията за интеграция се очаква да се достигне до по-задълбочено и широко възприятие на процесите на регионална интеграция, което ще предостави по-добри възможности за формирането и провеждането на ефективни политики и стратегически инициативи в областта на икономическата интеграция.

Изложените хипотези са в съответствие с основната теза на дисертацията, която подчертава динамичния и многостранен характер на регионалната икономическа интеграция. Те отразяват различни измерения на промяната в теорията и в практиката на интеграцията, включително развиващия се характер на интеграционните модели, влиянието на глобалните тенденции и динамика, както и различните съображения, оформящи интеграционните процеси. Чрез тестване на посочените хипотези с помощта на емпиричен анализ, казуси и теоретичен синтез изследването има за цел да осигури нюансирано разбиране *на двигателите, динамиката на и резултатите от промените в регионалната икономическа интеграция*. Това ще допринесе за по-дълбоко и всеобхватно навлизане в същността на сложния и развиващ се характер на регионалните интеграционни процеси в съвременния глобален контекст.

Изследването използва **мултидисциплинарен подход**, като се основава най-вече на икономически идеи, концепции и инструменти, но интегрира и някои методи от политическите науки и международните отношения. Методологията на изследване, използвана в дисертацията, е предназначена да улесни цялостния анализ на промените в теорията и в практиката на регионалната икономическа интеграция. Тя включва преглед на литературата, казуси и теоретичен анализ, допълнени от емпирични данни, където е приложимо, и съдържа комбинация от качествени и количествени изследователски методи:

- Методологията се ръководи от *концептуална рамка*, която интегрира теоретични прозрения с емпирични доказателства, *за анализ на промените в теорията и в практиката на регионалната икономическа интеграция*. Тази рамка

помага за структуриране на анализа, за идентифициране на ключови променливи и за генериране на хипотези за по-нататъшно изследване.

- Изследването възприема *интердисциплинарен подход*, като се основава на теоретични идеи и инструменти от икономиката, политическите науки, международните отношения и други дисциплини. Тази интердисциплинарна перспектива обогатява анализа и дава възможност за цялостно разбиране на сложната динамика на регионалните интеграционни процеси.

- С помощта на *задълбочен преглед на литературата* се установява теоретичната рамка и контекстуалния фон на регионалната икономическа интеграция. Това включва преглед на академични списания, книги, политически документи и доклади от международни организации за идентифициране на подходящи теории, концепции и емпирични изследвания.

- Ключов компонент в методологията е *анализът на казуси, представящи различни региони и интеграционни инициативи*. Казусите дават ценна представа за движещите сили, за предизвикателствата и за резултатите от процесите на регионална интеграция. Избирайки разнообразен набор от случаи, изследването се стреми да улови хетерогенността на интеграционния опит и да направи обобщени заключения.

- Когато е приложимо, е използван *анализ на емпирични данни*, за да се изследват количествените тенденции и модели в регионалната икономическа интеграция. Това включва статистически и исторически анализ на търговски потоци, а също и икономически показатели за оценка на въздействието на интеграционните инициативи върху участващите страни и световната икономика.

- Методологията съдържа *сравнителен анализ на инициативи за регионална интеграция* в различни региони на света. Чрез сравняване и противопоставяне на опита проучването има за цел да идентифицира общи черти, разлики и най-добри практики в управлението на регионалната интеграция, в институционалния дизайн и в прилагането на политиките.

- На последно място, методологията се характеризира с *итеративен процес на събиране, анализ и интерпретация на данни*. Такъв подход позволява гъвкавост и отчитане на динамиката и промените, като гарантира, че в основата си изследването е базирано на емпирични доказателства.

Трябва да се отбележи, че **повечето от казусите, включени в дисертацията, са авторски и са публикувани** преди това (през периода 2015 – 2023 г.) като отделни статии в различни научни списания и монографии. Тези статии представляват *оригиналния принос* на изследователя в областта на регионалната икономическа интеграция и са избрани въз основа на тяхната уместност и значение за изпълнението на поставените изследователски цели и задачи. Чрез включването на *предходни публикувани изследвания* дисертацията *синтезира отделни ключови идеи и изводи в едно консистентно*

изложение, предлагайки цялостен анализ на предмета и обекта на изследване. Освен това включването на тези казуси подчертава експертния опит на изследователя в областта и гарантира, че анализът се основава на апробирани и одобрени от научната общност приноси на автора.

Въпреки че целта на изследователските ми усилия е да се създаде изчерпателна представа за развиващия се пейзаж на регионалната икономическа интеграция, поради широтата на проблематиката в тази сфера – както в теоретичен, така и в практически план, изследването си поставя и някои **ограничения**:

- Като се има предвид многостранният характер на интеграционните инициативи и разнообразният и широк набор от фактори и променливи, които им влияят, *не може да бъде проучен всеки нюанс на процесите на регионална икономическа интеграция.* Сложността на процесите на регионална икономическа интеграция налага целенасочен подход, поради което е възможно някои регионални особености или конкретни споразумения за интеграция да не получат изчерпателно покритие в рамките на изследването.

- Анализът се фокусира предимно върху съвременните тенденции и развития в теорията и в практиката и *не обхваща цялата историческа траектория или бъдещи перспективи* в областта. Историческият контекст и дългосрочните тенденции понякога играят значителна роля при оформянето на процесите на регионална интеграция и тяхното пропускане може да ограничи контекстуалната дълбочина на изследването.

- Заключениета на изследването до голяма степен зависят от наличността и от надеждността на източниците на данни, но в някои случаи част от тях съдържат някои ограничения. Въпреки усилията да се използват официални източници на данни и да се прилагат строги методологии за тяхното събиране и анализ, е възможно вариациите в качеството на данните, покритието и последователността в различните региони и интеграционни инициативи да повлияят върху категоричността на констатациите и интерпретациите в проучването.

- **Основното ограничение** на изследването се отнася до *предложения нов подход, който включва триизмерна оценка на интеграционните процеси и въвежда нова концептуална типология на интеграционните споразумения.* Макар теоретичната и методологическата рамка за този подход да е разработена и интегрирана в анализа, тук нейното приложение няма да бъде *емпирично оценено или тествано чрез практически казуси.* **Концептуалната типология и триизмерната оценка са предложени като теоретични конструкции** за подобряване на разбирането и анализа на регионалната икономическа интеграция. **Към тях е разработен и подробен методологически апарат за оценка**, в това число *с насоки за конкретни инструменти, индикатори и източници на данни.*

Поради ограничения като наличие на данни, методологическа несигурност и необходимост от обосновка на конкретните обекти обаче *в рамките на представеното изследване не е възможно този подход емпирично да се потвърди или да се приложи към практически случаи*. В такъв смисъл, докато новият подход обогатява теоретичния и методологическия дискурс и дава възможност за разширяване на анализа, неговата практическа приложимост и ефективност изискват по-нататъшно емпирично проучване, което ще бъде предмет на бъдещи изследвания.

Въпреки че са положени усилия за смекчаването им чрез коректен и внимателен дизайн на методологията и процеси на валидиране на данните, констатациите на изследването трябва да се тълкуват в контекста на посочените присъщи ограничения. *Бъдещите изследователски начинания на автора ще бъдат насочени към справянето с тези ограничения* чрез разширяване на обхвата на анализа и използване на усъвършенствани аналитични техники за подобряване на разбирането на динамиката на регионалната икономическа интеграция.

Проучването се основава на разнообразна академична литература, включително научни статии, книги, политически документи и доклади от международни организации. Първичните и вторичните **източници** са внимателно подбрани, за да осигурят стабилна основа за теоретични анализи и емпирични оценки. Академичната литература обхваща широк спектър от дисциплини – икономика, политически науки, международни отношения и регионални изследвания, отразявайки интердисциплинарния характер на изследователската тема. Чрез рефериране на академични списания, авторитетни текстове и подходящи политически документи проучването осигурява цялостно и завършено изследване на динамиката на регионалната икономическа интеграция. Освен това доклади и публикации на международни организации като Световната банка, Международния валутен фонд и Световната търговска организация предлагат полезен поглед върху глобалните тенденции, регионалното развитие и последиците от политиката на инициативите за икономическа интеграция. Използвани са също и статистически данни от Световната банка, Световната търговска организация, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, Евростат, Комисията за Африка на Организацията на обединените нации, национални статистически източници и др.

Дисертационният труд съдържа 250 страници (324 стандартни страници), от които 225 страници основен текст, структуриран в четири глави. Включва 22 фигури и 13 таблици. Библиографията обхваща 302 заглавия, от които 61 на кирилица, 241 на латиница, в т.ч. използваните и цитираните 20 собствени изследвания на автора.

Изследването се състои от *увод, четири глави и заключение*. В контекста на поставените изследователски задачи *всяка глава е допълнително разделена на подчасти*, които навлизат по-дълбоко в специфични аспекти на темата и включват теоретични анализи, емпирични доказателства и казуси за изясняване на ключови концепции и аргументи.

Съдържанието на дисертационния труд се състои от:

ПРЕДГОВОР

УВОД

ГЛАВА ПЪРВА: СТРУКТУРНИ ПРОМЕНИ И ИЗТОЧНИЦИ НА НЕСИГУРНОСТ В ГЛОБАЛНАТА ТЪРГОВИЯ

- 1.1. Либерализация и протекционизъм в световната търговия
- 1.2. Глобализация, регионализация и мултилатерализъм
- 1.3. Пазарноориентирани промени в световното стопанство
- 1.4. Променящата се същност и природа на международната търговия
- 1.5. Непазарни детерминанти на пазарните механизми на световното стопанство
- 1.6. Геополитически и геоикономически измерения на структурните промени в световното стопанство

ГЛАВА ВТОРА: ТЕОРИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ

- 2.1. Същност на икономическата интеграция
- 2.2. Ефекти от икономическата интеграция
- 2.3. Казус: Въздействието на регионалната интеграция върху търговията и икономическото развитие: Гравитационен модел на Тристранната ЗСТ за бъдещето на AfCFTA

ГЛАВА ТРЕТА: ОГРАНИЧЕНИЯ И НЕДОСТАТЪЦИ НА ТЕОРИЯТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ

- 3.1. Общи допълнения на теорията по отношение на развиващите се, малките и отворените икономики
- 3.2. Специфични предизвикателства пред слаборазвитите и развиващите се страни
- 3.3. Специфични въпроси за малките и за отворените икономики
- 3.4. Политически детерминанти на икономическата интеграция
- 3.5. Интеграцията като инструмент на външнотърговската политика

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА: НОВО РАЗБИРАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ

- 4.1. Концептуална типология
- 4.2. Преход към триизмерна оценка
- 4.3. Методология за приложение на триизмерната оценка
- 4.4. Въздействието на икономическата интеграция върху глобалната търговска динамика

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

II. СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

Уводът играе въвеждаща роля, като представя обекта, предмета на анализ, целите, изследователските задачи, както и хипотезите, които се проверяват в дисертацията. В него са посочени значимостта на предмета и актуалността на проблематиката и е очертана избраната структура на изложение. Накрая са представени обхватът и ограничителните условия на изследването, както и използваната методология.

ПЪРВА ГЛАВА:

СТРУКТУРНИ ПРОМЕНИ И ИЗТОЧНИЦИ НА НЕСИГУРНОСТ В ГЛОБАЛНАТА ТЪРГОВИЯ

В международната търговска система се наблюдават *две двойки противостоящи си процеси*, свързани с институционални промени, които са разгледани подробно в по-нататъшното изложение. *Първата* се отнася, от една страна, до прокламираната *глобална либерализация* на търговията със стоки, а от друга, до все по-често въвежданите *протекционистични мерки*, прилагани от много държави по света. *Втората* засяга протичащите процеси на *глобализация и регионализация* в световната търговска система.

В тази глава са разгледани и някои *пазарно обусловени промени в световните търговски потоци*. В световната търговия се появяват „*нови играчи*“, най-вече поради все по-бързия напредък на развиващите се икономики, особено в сравнение с развитите. Това, заедно с тенденцията към търсене на двустранни и многостранни преференциални търговски споразумения, води до *по-ясното обособяване на търговските интереси на развиващите се и на развитите държави*, но същевременно създава още по-ожесточена конкуренция между глобалните икономически сили при излизането на нови бързорастящи пазари. Наред с концепцията за „*глобалното село*“, наложена от информационната и комуникационната свързаност, се заражда и идеята за *нова търговска свързаност*, която намира израз в развитието и все по-голямото внимание, отделено на глобалните стойностни вериги, във формирането на нова визия за транснационалните компании като основни играчи в световната търговия, в новите тенденции в международното движение на капитали и чуждестранните инвестиции. На последно място, но не и по важност, трябва да се отбележи проявлението на някои *циклични фактори* – намаляване на търсенето в глобален план, волатилни цени на суровините, забавяне на растежа в Китай и т.н.

В тези условия задълбочаването и разширяването на външнотърговските отношения могат да бъдат едновременно ключов фактор за откриване на различни перспективи пред националните икономики и катализатор за тяхното развитие. Във връзка с това държавите търсят начини за реализиране на конкурентоспособната си продукция на най-добрите за тях пазари.

Либерализация и протекционизъм в световната търговия

В международната търговска система се наблюдават две групи противоположни институционални промени. От една страна, е всепроникващият разказ за глобалната либерализация на търговията, илюстрирана от някои твърдения, че *всички възможни ползи от глобалната либерализация на търговията вече са осъществени* (Krugman, 2016; Ackerman, 2016). От друга страна, *много държави по света прибягват до протекционистични мерки*, включително скрити нетарифни ограничения и преки мита, въведени след различни икономически кризи.

Има и редица примери за това как новите търговски споразумения за либерализация на търговията съдържат много "нетърговски" въпроси (устойчиво развитие, утвърждаване на демократични ценности, екологични норми и др.). Въпреки че тези споразумения може да изглеждат реципрочни по природа, те често са в полза на развитите икономики. На практика те могат да позиционират развиващите се страни като доставчици на природни ресурси и производствени центрове за мултинационални корпорации, като собствениците на капитали идват предимно от развитите нации. Тази тенденция повдига въпроси относно справедливостта на подобни споразумения, подчертавайки асиметричното разпределение на ползите между участващите нации и предизвикателствата, пред които са изправени развиващите се икономики в международната търговска система. *Рамката на международната търговия е поставена под въпрос*, а нестабилността и рисковете в търговските отношения допринасят за глобалната икономическа несигурност и забавят икономическия растеж (Бобева, 2020).

Глобализация, регионализация и мултилатерализъм

Процесът на глобализация е белязан от премахването на традиционните пространствени и времеви ограничения в икономическите дейности. Движи се от множество фактори, включително значителния подем в информационните и комуникационните технологии, изследването на нови енергийни източници, автоматизацията, биотехнологиите и нарастващата интензивност на знанията в съвременните производствени методи. Тези детерминанти кумулативно допринасят за сценарий, при който икономическите субекти по целия свят стават по-

взаимосвързани и взаимозависими, като ефективно обвързват всички икономически дейности в едно сплотено цяло в световната икономика.

Въпреки потенциала на интегрирана и либерализирана глобална икономика и доходоносна многостранна търговия напредъкът в преговорите в рамките на Световната търговска организация (СТО) е ограничен (или дори никакъв). Тази липса на прогрес в многостранните търговски преговори води до една противна на логиката и на историческото развитие тенденция. *Много държави, разочаровани от спрелите преговори на глобално ниво, се обръщат към регионални инициативи за свободна търговия* и към двустранни или многостранни споразумения за свободна търговия като алтернатива. Подобни регионални търговски споразумения стават все по-често явление, тъй като предоставят средства за нациите да наложат своите търговски интереси извън ограниченията на СТО.

Последствието от тази промяна е, че тя води до *нарастване на пропастта между Глобалния Север (индустриализираните и развитите държави) и Глобалния Юг (нововъзникващите и развиващите се икономики)*. Докато първоначално глобализацията се е разглеждала като сила, която потенциално може да преодолее икономическите разделения, в крайна сметка парадоксалният резултат от нея е появата на нова форма на „затворена“ регионализация – *държавите формират регионални търговски блокове и споразумения, които могат да създадат бариери пред търговията с неучастващи в тях нации*. Тази регионализация се случва в по-широкия контекст на глобализираща се икономика, което потенциално води до фрагментация и до предизвикателства при насърчаването на глобалната икономическа интеграция.

Либерализацията на търговията може да се прояви както на глобално, така и на регионално ниво. Многостранните преговори, включващи голям брой държави, по своята същност са сложни и отнемат време. Като алтернативен подход се формират регионални търговски споразумения между ограничена група от относително сходни страни. Тези споразумения предлагат гъвкавост при договаряне на правила и ангажименти, които може да надхвърлят възможностите на по-широки форуми като СТО.

Важно е обаче да се има предвид, че регионалната интеграция може да породни и определени предизвикателства. Едно от тях е *търговската дискриминация*, при която преференциалното третиране в регионален търговски блок може да създаде неудобства за неучастващи страни – явление, известно като отклонение в търговията. В този случай търговията се пренасочва от по-ефективен доставчик от неучастваща страна към относително по-скъп вътрешнорегионален доставчик, което по същество води до по-неефективно разпределение на ресурсите

и може да предизвика икономически загуби за някои нации. Друг риск е свързан с насърчаването на регионализма, изразяващ се в *приоритизирането на регионалните търговски споразумения и отношения пред глобалните*. Така, въпреки че може да донесе ползи, регионалната интеграция може да подейства и като пречка пред либерализацията на търговията на глобално ниво.

Всичко това разкрива сложността на динамиката на международната търговия и подчертава необходимостта от балансирана политики, за да се гарантира, че усилията за либерализация на търговията са от полза за всички участници и допринасят за повишаване на благосъстоянието в световен план.

За съжаление обаче в това отношение няма напредък, особено що се отнася до многостранното регулиране на световната търговия в рамките на Световната търговска организация. В представения в тази част казус е направен опит за обяснение на част от причините за този неуспех на СТО и са изведени обобщено основните трансформации и тенденции в световното стопанство, до които води провалът на мултилатерализма.

Пазарноориентирани промени в световното стопанство

Движенията от пазара промени в световните търговски потоци отразяват бързо развиващия се глобален пейзаж. В този контекст *нововъзникващите икономики преживяват стабилно развитие, което често надминава темповете на растеж на напредналите страни*. Тази разлика в динамиката на растежа има дълбоки последици за глобалната търговска среда.

Първо, тя подчертава контраста в търговските интереси между развитите и развиващите се страни. Нововъзникващите икономики полагат усилия да си осигурят достъп до пазари и ресурси, докато развитите нации се стремят да запазят своите конкурентни предимства. Това води до сложни преговори и динамика в международната търговия.

Второ, тази тенденция предизвиква интензивна конкуренция между глобалните икономически сили за установяване на значително присъствие на нововъзникващи, бързо развиващи се пазари. Държавите се борят за пазарен дял и за влияние в региони, където икономическата експанзия е най-обещаваща.

Идеята за „глобалното село“, характеризиращо се с информационна и комуникационна свързаност, върви успоредно с тази за *търговската свързаност*. Концепцията обхваща развитието на глобални вериги за стойност, в които транснационалните корпорации играят централна роля в оформянето на световната търговия. Иновациите в международния капитал и в потоците на чуждестранните инвестиции също са от основно значение за тази трансформация.

Движените от пазара промени са допълнително повлияни от циклични фактори. Глобалните колебания на търсенето, нестабилните цени на суровините, измененията в потребителското поведение (особено в Китай) и други икономически динамики засилват процесите на промяна в световните търговски потоци. В резултат от колективното въздействие на тези фактори промените стават още по-ясно изразени и сложни, като преобразуват традиционния начин на функциониране на международната търговия.

С нарастването на значението на мултинационалните корпорации и на глобалните производствени вериги търговията става все по-оспорван въпрос – обществото все повече поставя под съмнение големите двустранни търговски споразумения като Трансатлантическото споразумение за търговия и инвестиции (ТТИР) и Всеобхватното икономическо и търговско споразумение между Канада и ЕС (СЕТА).

Самата търговия също се променя. Липсата на напредък в СТО създава по-„отбранителна“ нагласа по отношение на националните промишлени или търговски интереси. Протекционистките мерки са значително повече от либерализиращите, като от 2017 г. броят им нараства сериозно. С появата на глобалните стойностни вериги редица страни добавят стойност в производството по веригата преди получаването на стоки за крайно потребление. По този начин много изнасяни стоки комбинират вътрешна и външна добавена стойност чрез внос на междинни изделия. През 2010 г. дялът на външната добавена стойност в общия износ достига 31% и оттогава досега остава на приблизително същото равнище (Damen and Iglar, 2019).

Променя се и мястото на развиващите се страни в световното стопанство. Повече от половината от търговията на стоки в глобален план включва най-малко една развиваща се държава. Търговията между развиващите се икономики (търговия Юг-Юг) също нараства – от 7% от световната търговия през 2000 г. до 19% през 2018. Не всички развиващи се страни обаче са на едно и също ниво. Между 1990 и 2018 г. Азия удвоява своя дял в световната търговия от 15 на 35%, като повече от половината от азиатската търговия е в рамките на континента. Със сключването на Споразумението за създаване на Африканската зона за свободна търговия Африка също прави опити да даде сериозен стимул за вътрешноконтинентална търговия.

В казуса към тази част е анализирана друга световна тенденция – нарастващото търсене и формирането на вътрешни вериги за създаване на стойност в Китай и в други развиващи се страни – промени, които обясняват все по-големия спад в интензивността на търговията на глобално ниво. Този спад не е признак, че глобализацията е приключила, нито означава, че световната икономика е в опасност, а отразява *продължаващата еволюция на световното стопанство и връзките в*

него. Икономиките стават все по-самодостатъчни с растежа си – всяка държава с много голяма територия и население, какъвто е случаят с Китай, естествено ще е по-малко склонна да търгува с други страни в сравнение с една малка държава.

Променящата се същност и природа на международната търговия

Едновременно с посочените трансформации глобалната търговия преминава през динамични промени, свързани с *фрагментацията на производствения процес и с интегрирането на развиващите се икономики на глобалните пазари*. Тези тенденции оказват въздействие както върху търговията, така и върху производствената специализация и търсенето на различни видове умения, като по такъв начин дават възможност за извличане на по-големи печалби, но и поставят нови предизвикателства пред търговската политика. Вследствие на промените от последните десетилетия 70% от международната търговия включват услуги, суровини, части и компоненти. Това е резултат от функционирането на глобалните стойностни вериги, които разпростират производството си в различни държави и насочват както инвестиционните потоци, така и производствените си дейности в райони със суровинна осигуреност и трудови ресурси. (Панушев, 2020). Така *въсъщност се променят самите природа и характер на международната специализация*. Държавите вече не се конкурират единствено на базата на крайни продукти, а по-скоро в изпълнението на конкретни задачи в рамките на сложни производствени процеси.

Търговията може да стимулира растежа и да повиши съвкупното благосъстояние по няколко начина. Първо, тя предизвиква оптимално разпределение на факторите на производството сред фирмите и отраслите, което води до по-висока ефективност и ефикасност. Същевременно, повишавайки конкурентния натиск, търговията намалява неефективността и стимулира иновациите (Aghion and Howitt, 1998). На второ място, тя допринася за достъп до по-голям международен пазар и по този начин увеличава възможностите за осъществяване на икономии от мащаба и технологични преливания, които подпомагат икономическия растеж (Rivera-Batiz and Romer, 1991; Dalum et al., 1999). Трето, търговията позволява на държавите да се специализират – производствено и като човешки капитал, в стоки и услуги, за които страната има сравнително предимство, а това води до по-бързо увеличаваща се производителност чрез ефектите от обучение и мащаб (Krugman, 1980).

Ползите от търговията не се разпределят равномерно – както между държавите, така и вътре в тях. Търговията насърчава страните да се специализират и тъй като различните стоки и дейности са свързани с различни възможности по отношение на технологиите и знанието, онези държави, които се

специализират в динамични и иновативни отрасли, са в по-добра позиция да постигнат устойчив икономически растеж (Grossman and Helpman, 1991; Hausmann et al., 2007).

В какви продукти специализират държавите се определя от наличните ресурси, нужни за производството на различните продукти, и от достъпа до различни технологии. Така при дадена технология на производството специализацията е продиктувана от факторната надареност (Heckscher and Ohlin, 1991). Според някои оценки една капиталонадарена страна (в 75-тия перцентил при разпределението на капитала на работник в сравнение с останалите държави) би изнасяла 12% повече от всички продукти в сравнение с държава в медианната част на разпределението на капитала на работник. Наред с това износьт на капиталоемки продукти (например химикали и пластмаси) може да е с около 25% по-висок (Johansson and Olaberria, 2014).

Освен от факторната надареност търговията и специализацията могат да бъдат повлияни и от публичните политики и институции чрез промяна на стимулите за натрупване на производствени фактори и технологични иновации. Тъй като отраслите са различни от гледна точка на нуждата им от регулации и институции, които насърчават производството, разликите в институционалната среда между страните влияят върху конкурентоспособността чрез въздействието, което оказват върху относителната производителност (Chor, 2010; Nunn and Trefler, 2013). Например добре работещите финансови пазари имат относително по-голямо значение за инвестиционните услуги, отколкото за много други дейности.

Растежът в националните отрасли може да бъде подпомогнат от определени индустриални или търговски политики чрез осигуряването на възможности за осъществяване на икономии от мащаба (например митата). Те обаче биха могли да създадат и отклонения в търговията, променяйки относителните цени, като по този начин въздействат върху специализацията и търговията (Johansson and Olaberria, 2014). Националните политики и институции създават ефекти на преливане за търговските партньори, като променят относителната производителност на страната за различни стоки (Helpman and Itskhoki, 2010), както и чрез ефектите на дохода и търсенето (Felbermayr et al., 2009). Не на последно място, в интегрираните глобални стойностни вериги промените в политиките, които засягат относителната производителност, създават ефекти на преливане между държавите, оказвайки влияние върху цялата верига на доставки чрез производствените връзки (Koorman et al., 2010; OECD, 2012).

Промените в специализацията в глобален план допринасят и за повишаващото се неравенство, като пренасочват търсенето от едни фактори на производството към други, което води до изменения в относителното заплащане на труда между и в различни категории труд. На теория публичните политики могат да намалят разликите в заплащането за квалифицирани и неквалифицирани работници както на национално ниво, така и в чужбина. Например политиките, насърчаващи придобиването на висше образование от по-широки групи от населението, могат да създадат увеличаваща се разлика в заплащането, ако се приложат в среда, която се характеризира с нарастващо търсене на висококвалифицирани работници. В същото време такива политики могат да генерират ефекти на преливане към други страни, като повлияят върху относителното заплащане за квалифицираните и неквалифицираните работници и по този начин въздействат върху търговските потоци между държавите (Johansson and Olaberria, 2014).

В казуса тук са проследени основните тенденции в търговията и в специализацията, въз основа на което е анализирана *променящата се природа на международната специализация и връзката между търговска политика, търговия и специализация*. Накрая е представена оценка за бъдещото развитие на глобалната търговия и на глобалните стойностни вериги и са обобщени различни сценарии за търговия и специализация до 2060 г.

Непазарни детерминанти на пазарните механизми в световното стопанство

Навлизането на цифровите технологии поставя началото на нова ера в глобалната търговия, *трансформирайки фундаментално структурата и динамиката на международната търговия*. Дигитализацията улеснява бързия обмен на информация, рационализира комуникацията и революционизира начина, по който бизнесът работи през границите (Betaneli et al., 2021). Платформите за електронна търговия, дигиталните пазари и системите за онлайн разплащания разширяват обхвата на бизнеса, като му позволяват да навлезе в глобалните потребителски пазари. Въздействието на цифровизацията се простира отвъд улесняването на трансакциите. Тя влияе върху управлението на веригата за доставки (Balanova et al., 2020), като позволява проследяване на стоките в реално време, оптимизиране на запасите и подобрена координация между доставчици и производители. Интегрирането на технологиите в търговските процеси става причина за възхода на цифровата икономика, заличавайки разликата между стоки и услуги и създавайки и нова дигитална идентичност (Bankov, 2022).

Цифровото разделение обаче остава нерешен проблем – някои държави и общности имат по-добър достъп до цифрови технологии и онлайн ресурси от други. Преодоляването на това разделение е от съществено значение, за да се гарантира, че ползите от цифровата икономика са приобщаващи и достъпни за всички. Цифровата икономика оказва все по-голямо влияние върху търговията, инвестициите, иновациите и развитието. Това повдига въпроси относно нейното регулиране, управление и въздействие върху обществата, което я поставя в центъра на вниманието не само на политиците, но и на учените, занимаващи се с международна икономика.

За да бъдат илюстрирани развитието и ефектът от дигитализацията върху интеграционните процеси, казусът тук анализира въпроса как африканските страни и регионални блокове могат да се подготвят за цифровата икономика и по-специално дали електронната търговия трябва да бъде разглеждана като потенциална тема за преговори в рамките на Африканската континентална зона за свободна търговия (AfCFTA), като се подчертава потенциалът на AfCFTA да консолидира множеството стратегии, политики и регулации, засягащи електронната търговия. За африканските държави на различни етапи на развитие дигитализацията представлява както възможности, така и предизвикателства. Електронната търговия може да намали разходите за трансакции, да улесни дистанционната доставка на стоки и услуги и да отключи потенциала за предприемачество, иновации и създаване на работни места. Въпреки това неравният достъп до информационни и комуникационни технологии (ИКТ), ненадеждните електрозахранвания, ограничената дигитална грамотност, неадекватните разпоредби, слаборазвитата инфраструктура, липсата на онлайн или алтернативни методи за плащане и културните предпочитания за физическо взаимодействие и плащания в брой представляват значителни пречки.

Нововъзникващите технологии като изкуствения интелект (AI), интернет на нещата (IoT) и блокчейн променят производствените процеси и глобалните вериги за доставки. Управляваната от AI автоматизация подобрява ефективността и прецизността в производството, което води до оптимизиране на производствените процеси. IoT свързва устройства по веригата на доставки, позволявайки наблюдение в реално време, предсказуема поддръжка и вземане на решения, базирани на данни. Блокчейн технологията гарантира прозрачност, проследимост и сигурност в трансакциите по веригата за доставки, намалявайки рисковете, свързани с измами и фалшифициране. Разбирането на ролята на технологията при оформянето на структурите на веригата за производство и доставки е наложително за заинтересованите страни, които искат да се възползват от предимствата на тези трансформиращи сили.

Нарастващото осъзнаване на важността на *екологичната устойчивост* оказва влияние върху структурата на световната търговия. Устойчивите практики се превръщат в ключови съображения както за бизнеса, така и за потребителите (Бобева и др., 2023). Екологичната устойчивост се очертава като определящ фактор при оформянето на търговските модели. Възходът на зелените търговски политики и регулации отразява глобалния ангажимент за справяне с изменението на климата и за насърчаване на устойчивото развитие (Желязкова, 2020). Държавите и предприятията, които възприемат екологично отговорни практики, печелят конкурентно предимство на международния пазар (Спасова, 2024; Zhelyazkova, 2024).

Глобалните вериги за доставки са все по-уязвими към екологични предизвикателства, включително изменение на климата, екстремни метеорологични явления и недостиг на ресурси. Предприятията и нациите адаптират своите стратегии за участие във веригите за доставки, за да повишат устойчивостта и да неутрализират ефектите от несигурността на околната среда. Развитието на *кръговата икономика*, отговорните практики за снабдяване и екологичните логистични решения са примери за мерки, предприети за справяне с рисковете за околната среда в глобалните вериги за доставки (Желязкова, 2017).

Културните влияния играят основна роля при формирането на търсенето на определени стоки и услуги, като допринасят за уникалния характер на международната търговия. Разглеждайки въпроса как културните фактори въздействат върху избора на потребителите и върху видовете продукти, търгувани на глобалната сцена, може да се обобщи накратко, че предпочитанията на потребителите, водени от културни норми, традиции и ценности, допринасят за диверсификацията на световната търговия. Бизнесите, които разбират и се адаптират към тези културни нюанси, печелят конкурентно предимство.

Социалната отговорност и етичните съображения се очертават като критични детерминанти при формирането на международните търговски структури. Потребителите и заинтересованите страни все повече дават приоритет на бизнеса, който демонстрира ангажимент към етичните практики, справедливите трудови стандарти (Хаджичонева, 2024) и социалната отговорност. Успешното интегриране на социалната отговорност в бизнес моделите (Маринова, 2021) подчертава нарастващото значение на етичните съображения при формирането на търговските структури и насочва вниманието към необходимостта бизнесът да съумее да се приспособи към обществените ценности, за да постигне устойчив успех на глобалния пазар.

Геополитически и геикономически измерения на структурните промени в световното стопанство

Разбирането на основните причини за *търговските дисбаланси*, възникнали по време на и след Глобалната финансова криза, е от съществено значение за разработването на ефективни политики за смекчаване на тяхното въздействие върху световната търговия. Перспективите за преодоляване или за изостряне на глобалните търговски дисбаланси се влияят от различни икономически, геополитически и политически фактори. Оценката на потенциалните решения включва разглеждане на механизми за възстановяване на търговския баланс, справяне със структурни проблеми и насърчаване на приобщаващ растеж за конвергенция (Рангелова и др., 2021). Тази дискусия е от решаващо значение за политиците, които се стремят да формулират стратегии, благоприятстващи за създаването на по-устойчива и справедлива глобална търговска система.

Пандемията от COVID-19 предизвика промени в световната икономика в редица направления. Най-видимите проявления са намаляващата икономическа активност, ограничаването на транспортната свързаност, нарастването на безработицата, спадът в цените на петрола, както и ускореното дигитализиране на някои сектори. Дългосрочните последици от пандемията от COVID-19 върху глобалните търговски политики и практики са многостранни. Оценяването на трайните ефекти изисква да бъдат разгледани промените в стратегиите за управление на риска, ролята на технологиите в улесняването на търговията и да се направи преоценка на устойчивостта във веригите за доставки. В изложението тук казус е представен кратък преглед на наблюдаваните в течение на пандемичната криза посоки, към които се ориентира световното стопанство, както и някои предвиждания за близкото бъдеще, като всичко това е обвързано с отчетените вече общи тенденции на развитие на глобалната икономика.

Геополитическото напрежение има дълбоко въздействие върху изграждането и разпадането на търговски съюзи, формирайки структурата на световната търговия. Напрежението между нациите или регионалните блокове може да предизвика промени в търговските политики, в тарифите и санкциите. Взаимната връзка между политическите отношения и търговските съюзи е неразделна част от международната търговия и показва колко е важно постигането на благоразумно равновесие между дипломатически съображения и икономически интереси.

Политическата стабилност е крайъгълен камък за насърчаване на международната търговия – тя осигурява необходимите условия за икономическо сътрудничество и за устойчива търговия. Държавите, характеризиращи се със стабилна политическа среда, са по-привлекателни за инвеститорите, защото това

улеснява преките чуждестранни инвестиции и установяването на глобални вериги за доставки. Обратно, политическата нестабилност може да наруши търговските дейности, тъй като създава несигурност за бизнеса и за инвеститорите.

В заключение, резултатите от представеният в тази глава анализ могат да се обобщят накратко, както следва:

- **Съвременната глобална търговска система се намира в период на трансформация.** Множество фактори – икономически, социални, политически и др. – обуславят нови тенденции, някои от които противоречиви, с последици за световната икономика.
- Сложният модел на вземане на решения, различните интереси на развитите и на развиващите се страни, както и дисбалансите в разпределението на ползите от търговската либерализация, водят до **задънена улица в СТО**. Ярکو доказателство за това са преговорите от Доха, които макар и започнали през 2001 г., все още не са завършени, подкопавайки устоите на международната търговска рамка. Тази несигурност в търговските отношения от своя страна е предпоставка за глобална икономическа несигурност и за потискане на растежа.
- Липсата на прогрес в СТО стимулира **появата и разширява обсега на протекционистките нагласи**. В резултат от това от 2017 г. насам броят на протекционистките мерки се увеличава значително, надминавайки този на либерализиращите.
- **Нараства значението на мултинационалните корпорации и на глобалните вериги за производство**, а търговията се превръща в оспорван въпрос. Във връзка с това обществените оценки стават все по-критични към големи двустранни споразумения, както става ясно в случаите с ТТІР и СЕТА.
- **Глобалните вериги за производство променят естеството на търговията** – много изнасяни стоки комбинират вътрешна и външна добавена стойност, получена чрез внос на междинни продукти.
- **Друг вид придобиват и природата и характерът на международната специализация.** Държавите вече не се конкурират единствено на базата на крайни продукти, а по-скоро в изпълнението на конкретни задачи в рамките на сложни производствени процеси. Успехът зависи от изграждането на конкурентно предимство във високотехнологични дейности с висока добавена стойност, често съсредоточени в дейностите преди и след производството. Променящите се потребителски предпочитания към персонализирани стоки и близост до крайния клиент оказват допълнително въздействие върху

специализацията, като влияят върху търсенето на умения в различните страни. Така традиционните протекционистични политики стават по-неефективни в тази фрагментирана търговска среда, доминирана от междинни продукти.

- **Развиващите се страни заемат все по-значимо място в световното стопанство.** Повече от половината от световната търговия със стоки включва поне една развиваща се държава. Търговията между развиващите се икономики (Юг-Юг) също бележи ръст. Азия удвоява своя дял в световната търговия между 1990 и 2018 г., а сключвайки Споразумението за създаване на Африканската зона за свободна търговия, Африка се опитва да стимулира вътрешноконтиненталната търговия.
- **Развиващите се икономики се превръщат в непренебрежими регионални и дори глобални играчи, които оспорват статуквото на световната търговска система.** Все повече двустранни и регионални споразумения допринасят за либерализацията на търговията в по-голяма степен от СТО, опитвайки се да предоставят реални алтернативи на организацията.
- **Либерализацията на търговията може да се осъществява на глобално или на регионално ниво.** Регионалните споразумения са по-лесни за договаряне, но нерядко крият риск от търговска дискриминация и от загуби на благосъстояние за някои страни. Има и случаи, когато регионалната интеграция може да стимулира регионализма, което спъва либерализацията на глобално ниво.

ВТОРА ГЛАВА:

ТЕОРИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ

Интеграционните отношения са обективен и закономерен резултат от развитието на световното стопанство и на международните икономически отношения. С увеличаване на обема на търговията и на взаимосвързаността на националните икономики се стига до *интернационализация на производството*. Световното стопанство се изгражда все повече не от затворени национални стопанства, а от *отворени икономики*, с висока степен на взаимовръзка и взаимозависимост в общото си развитие. Постепенно то става една цялостна възпроизводствена система, а не комплекс от взаимосвързани национални стопанства. Интернационализацията изразява процеса на намаляване на обособеността на стопанствата и преодоляване на икономическия национализъм. Процесът е особено интензивен след Втората световна война, протича с качествено нови характеристики и определя динамизма на интеграционните връзки.

Тази обобщена картина на интеграционното развитие може да се опише по-конкретно по следния начин:

- бързото нарастване на обема на търговията между националните икономики, което изисква съвместните усилия за нейното насърчаване и регулиране;
- динамиката на капиталовото движение, което сближава националните възпроизводствени процеси и ги превръща в грижа на общата политика;
- засилването на *икономическата зависимост между националните стопанства*, което изисква синхронизиране на управлението и обща загриженост за икономическото развитие;
- бързият растеж на транснационалния бизнес, за който националните граници губят смисъл и който стимулира наднационалните характеристики на икономиката, и т.н.

Освен от икономическите предпоставки интеграционните процеси се предопределят от политически причини, от исторически традиции, от културни и психологични фактори и др.

Регионалната икономическа интеграция е една от основните тенденции на развитие на международните икономически отношения през последните десетилетия. Има многобройни примери, на практика навсякъде по света, които показват, че това не е изолирано събитие, а е истински глобален феномен. Задълбочаването на регионалната интеграция в редица области е подкрепяно от регионални инициативи, особено в сферата на търговията, което води до създаването на много различни по своя географски и същностен обхват регионални споразумения и общности. През последните десетилетия световната търговия става все по-отворена и по-малко дискриминираща и все повече държави се присъединяват към подобни обвързващи споразумения. Самите търговски споразумения от своя страна все повече се задълбочават и разширяват, включвайки нови политики като търговията с услуги, чуждестранните инвестиции, интелектуалната собственост и т.н. *Възможностите, които предоставят различните форми на икономическа интеграция, както и начините и методите за оползотворяването им все повече се увеличават.*

„Теориите за икономическата интеграция изясняват основите на общественото благосъстояние и социално-икономическото сближаване при осъществяването ѝ“ (Димова, 2011, с. 386). Главната причина да бъде изучавана традиционната теория на икономическата интеграция е оценяването на нейните възможности от гледна точка на световното благосъстояние, като за критерий се използват статичните ефекти. Новата (динамична) теория на интеграцията от своя страна включва в анализа и динамичните ефекти на интеграцията (Chou, 1967).

В тази глава е представено систематично проучване на съществуващите теории за икономическата интеграция. Започвайки с преглед на класическите теории

като теориите за статичните и динамичните ефекти от интеграцията, *тук са обобщени теоретичните подходи при изследване на икономическата интеграция, традиционните и новите теории за ефектите от нея и факторите, влияещи върху мотивацията за участие в интеграционни процеси.* Изложеният накрая казус дава представа и за ограниченията на тези теории по отношение на ефектите и ползите от интеграцията, засягащи конкретно развиващите се държави.

Дефиниране на икономическата интеграция

Терминът „интеграция“ означава възстановяване на нещо в неговата цялост. С него се характеризира голямо разнообразие от връзки на взаимна зависимост и преплитане на обществените отношения в група държави. Понятието „икономическа интеграция“ се използва, за да се очертаят и окачествят различни сфери на международни икономически взаимоотношения и процесът на приобщаване на отделни икономики за осъществяване на свободна търговия. В тесен смисъл, в който ще бъде разглеждана тук, икономическата интеграция се отнася до премахването на дискриминационните бариери в търговията между определен брой страни и установяването на елементи на сътрудничество между тях. Икономическата интеграция се изразява също и в обективното съчетаване и обединяване на процесите в националните стопанства в резултат от развитието на съвременните производствени сили и постиженията в научно-техническата област. Като форма на икономическо въздействие тя създава по-благоприятни условия за овладяване на изгодни позиции в световното стопанство и в международните отношения. На практика интеграцията се развива като стопанско-политически обединения на базата на междудържавни споразумения.

Обобщавайки представените мнения, *икономическата интеграция може да бъде дефинирана като икономическо споразумение между различни държави, целящо повишаване на благосъстоянието, което се характеризира с намаляване или премахване на тарифните и на нетарифните пречки пред търговията, както и с координиране на паричната и фискалната политика, като крайната цел е постигане на пълна интеграция, включваща единни парични, фискални, социални и икономически политики, управлявани от наднационални институции.*

Статични ефекти от икономическата интеграция

Според повечето автори теорията на икономическата интеграция преминава през два етапа на развитие, като всеки от тях отговаря на съответните на времето на възникването си политически и икономически въпроси. Първият етап включва традиционните теории за икономическата интеграция, които обясняват възможните

ползи от нея по отношение на търговията и често са наричани „статичен анализ на интеграционните споразумения“. Вторите са новите теории за икономическата интеграция, които се развиват при променени икономически условия и търговска среда и са познати под наименованието „динамичен анализ на икономическата интеграция“.

Изследването на Viner е първото, в което се определят конкретни критерии за разграничаване на ползите и недостатъците на икономическата интеграция. Неговият т.нар. статичен анализ на икономическата интеграция разделя възможните ефекти от нея на вече добре познатите ефекти на *създаване на търговия и отклонения в търговията*. За създаване на търговия се говори, когато при постигането на търговско споразумение между две държави търговията се измества от по-скъпо предлагаща дадена стока страна членка към такава, която предлага същия продукт по-евтино. Отклонение в търговията е налице, когато вносът се измества от по-евтин доставчик от трета страна, неучастваща в интеграцията, към по-скъп доставчик в рамките на общността.

Казано накратко, *теорията на Viner на практика означава, че държавите биха били мотивирани да се интегрират, ако е вероятно интеграцията да има за резултат повече статични ползи, отколкото загуби*, или с други думи, повече създаване на търговия, отколкото отклонение в нея. Много автори допълват статичния анализ на Viner, като разглеждат различни страни на въпроса за ефектите от интеграцията, прибавяйки т.нар. *търговска експанзия* (Панушев, 2003). Така статичните ефекти най-общо включват (1) създаване на търговия (trade creation), (2) отклонения в търговията (trade diversion) и (3) увеличаване на търговските потоци (trade expansion).

Нуждата от динамичен анализ

Всички изследвания, разширяващи анализа на Viner, стигат до заключението, че *няма ясен отговор на въпроса дали митническите съюзи повишават световното благосъстояние или не*. От гледна точка на теорията на международната търговия, въпреки че търговията вътре в общността нараства, на практика статичните ефекти играят ролята на регионални бариери пред нея, давайки възможност за осъществяване на един нов, регионален протекционизъм и за насочване на разпределението на ползите от интеграцията към големите, развити икономики вътре в общността за сметка на ефективното използване на ресурси и на увеличаването на благосъстоянието в световен мащаб.

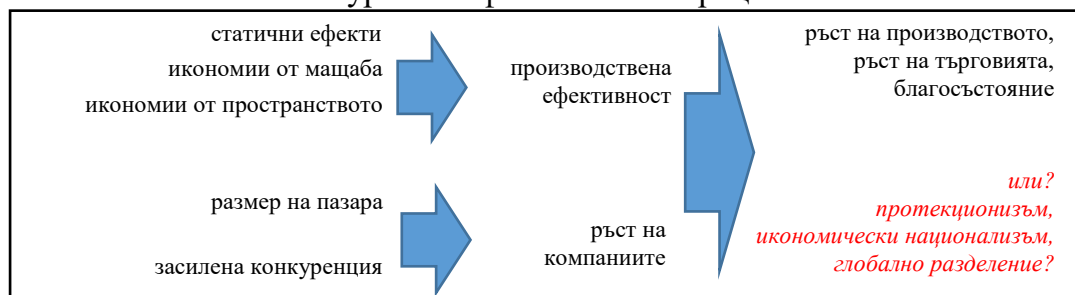
Основна теза в международната икономика е, че свободната търговия на конкурентни пазари осигурява ефективност на производството и потреблението в

целия свят и във всяка страна поотделно. Създаването на споразумения за преференциална търговия, мотивирано от идеите на статичния анализ, първоначално е смятано за промяна в посока към свободна търговия и е възприемано като средство за увеличаване на реалните доходи. Оказва се обаче, че този анализ не дава прости отговори и принципи, поради което вниманието трябва да се насочи към динамичния анализ на икономическата интеграция (Balassa, 1961).

Динамичният анализ на ефектите от икономическата интеграция произлиза от характеристиките на днешната свободна икономика. Поради своята дълбочина динамичните ефекти на икономическата интеграция имат по-голямо влияние върху икономическите процеси, отколкото статичните. Така динамичните ефекти най-общо включват: (1) *икономии от мащаба* (economies of scale), (2) *икономии от пространството* (economies of scope), (3) *увеличаване на размера на пазара* (market size) и (4) *засилване на конкурентния натиск* (intensifying competition).

На теория тези ефекти би трябвало да водят до по-голямо и по-ефективно производство, до увеличаване на потоците на търговията, а оттам – в контекста на неокласическия модел на търговия, и до увеличаване на благосъстоянието. Съществуват обаче и доста опасения, че всъщност те стават причина за нов вид регионален протекционизъм, икономически национализъм и засилване на глобалното разделение (Фигура 21).

Фигура 21. Ефекти от интеграцията

Източник: Съставено от автора.

Еволюция на формите на икономическа интеграция

Различни автори идентифицират *различни етапи на икономическа интеграция*, обикновено започвайки със Споразуменията за преференциална търговия (СПТ), които включват намалени търговски бариери за стоки, произведени в договарящите се държави. Придвижвайки се нагоре по стълбицата на интеграцията, зоните за свободна търговия (ЗСТ) се характеризират с нулеви мита за държави членки на стоки вътре в зоната, но поддържат собствена митническа политика спрямо държави извън нея. Митническите съюзи (МС) допълнително синхронизират външните мита за стоки от трети страни между

членовете. Общите пазари отиват отвъд това, като позволяват свободно движение на производствени фактори. Икономическите съюзи включват хармонизация и известно уеднаквяване на икономическите политики, а икономическите и валутни съюзи (ИВС) установяват единна валута и парична система. Някои изследвания определят като най-висши етапи пълната икономическа интеграция с по-обширно обединение на политиките и политическия съюз (ПС), където крайната цел на интеграцията е политически съюз с по-централизирано вземане на решения, засягащо националния суверенитет.

Формите на икономическа интеграция са еволютивни – всяка схема от по-висок ранг съдържа характеристиките на по-ниските, но и нови елементи, които я разширяват като обхват и съдържание. Те могат да се разглеждат като етапи на процес, който има за крайна цел (доколкото това е желано от участващите държави) постигането на пълна интеграция – единни парична, социална и икономическа политики и наднационални институции, чиито решения са задължителни за членуващите държави.

Доколкото всяка следваща по-напреднала форма на интеграция е свързана с отдаване на повече национален суверенитет от страна на участващите държави, те самите задават целите си в процеса на интеграция. „Преходът от един стадий към друг, по-висш, означава разширяване областите на стопанския живот – обект на интеграция...“ (Маринов, 2004, с. 51). Въпреки еволютивния характер на процеса на интеграция държави, които смятат, че това е постижимо и съответства на целите им, могат да започнат процеса направо от някое от по-високите нива.

За да бъде демонстрирано как *успехът на търговските общности зависи от първоначалните икономически резултати на участващите държави, а конвенционалните статични и динамични ефекти на търговска интеграция имат по-слабо изразено въздействие*, в казуса към тази част е представено изследване на развитието на интеграционните процеси в Африка от гледна точка на традиционната теория на интеграцията. Резултатите показват, че всъщност участието в интеграционни общности може да доведе до по-нисък реален ръст на износа за страните с по-висок износ преди подписването на регионалните търговски споразумения, като по такъв начин прави тези споразумения неефективни.

Въз основа на представеното в тази глава изследване могат да се направят няколко важни заключения:

- ***Икономическата интеграция като форма на сътрудничество между държавите в икономическата сфера се превръща във водеща тенденция***

през последните десетилетия. Примери от цял свят показват, че това не е случайно събитие, а глобално явление.

- *Засилва се регионалното сътрудничество в търговията и в други области, което води до създаването на различни по големина и цели регионални споразумения. Световната търговия става все по-свободна и равнопоставена, като все повече държави се присъединяват към споразумения, които обхващат не само стоки, но и услуги, инвестиции, интелектуална собственост и др. **Възможностите, които предлага интеграцията, както и начините за тяхното използване, се увеличават.***
- ***Теориите за икономическа интеграция се развиват на два етапа.** Първият обяснява предимствата на интеграцията за търговията (статичен анализ). Вторият етап (динамичен анализ) се появява с промяната в икономическите условия и включва нови теории, които разглеждат ефектите от интеграцията върху растежа, технологиите и конкурентоспособността.*
- *Най-общо **статичните ефекти** от интеграцията могат да бъдат обобщени до: (1) създаване на търговия, (2) отклонения в търговията и (3) увеличаване на търговските потоци.*
- ***Динамичните ефекти** от интеграцията пък могат да бъдат систематизирани като: (1) икономии от мащаба, (2) икономии от пространството, (3) увеличаване на размера на пазара и (4) засилване на конкурентния натиск.*
- *Емпиричното проучване на интеграцията в Африка показва, че **при развиващи се и слаборазвити икономики тези ефекти действат по различен начин** – успехът на такива търговски общности зависи от първоначалните икономически показатели, а търговската интеграция води до по-нисък реален ръст на износа за страните, които са имали по-висок износ преди подписването на регионалните търговски споразумения – нещо, което прави този вид споразумения неефективни.*

ТРЕТА ГЛАВА:

ОГРАНИЧЕНИЯ И НЕДОСТАТЪЦИ НА ТЕОРИЯТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ

В тази част от изследването е направен опит да се идентифицират някои от недостатъците и ограниченията на конвенционалната теория на икономическата интеграция при оценката на интеграционни процеси в контекста на съвременните промени в световното стопанство, най-вече по отношение на развиващите се,

малките и отворените икономики. С помощта на цялостен преглед на литературата, теоретичен синтез и анализ на конкретни казуси и емпирични доказателства са демонстрирани *несъответствията между теоретичните прогнози и резултатите от интеграцията в реалния свят*. Чрез критична оценка на силните и на слабите страни на съществуващите теории, *тази глава полага основите и аргументирано изяснява причините да бъде предложен нов подход за разбиране на икономическата интеграция в последната глава*.

Теорията на икономическата интеграция се опитва да отговори на два въпроса: (1) какъв е нейният ефект върху благосъстоянието и (2) кои са факторите, които влияят върху желанието на държавите да участват в интеграционни процеси (Abdel Jaber, 1971, p. 260). Тук са анализирани отговорите на тези два въпроса от гледна точка на слаборазвитите и развиващите се, малките и отворените държави.

В повечето случаи теориите за икономическата интеграция и ползите от нея – и тези за динамичните ефекти, но особено за статичните ефекти на интеграцията, не са приложими по отношение на слаборазвитите и развиващите се страни. Още Balassa (1961, p. 16) твърди, че теоретичната литература по въпросите на икономическата интеграция разглежда митническия съюз само сред индустриализираните държави. Техните проблеми са свързани с икономическото развитие, а не толкова с относителните промени в характеристиките на производството и на потреблението.

В главата са систематизирани някои допълнения и ограничения на съществуващите теоретични обобщения в следните насоки:

1. Общи допълнения на теорията по отношение на развиващите се, малките и отворените икономики

- Статичен и динамичен подход
- Международна конкурентоспособност
- Ползи от отклоненията в търговията
- Размер на съюза
- Насърчаване на регионалната търговия
- Заместване и допълване
- Координация на макроикономическите политики

2. Специфични предизвикателства пред слаборазвитите и развиващите се страни

- Ефекти върху заетостта и производителността
- Нуждата от перспектива за развитие
- Промяна на структурата на търговията с развиващите се държави

- Протекции за индустриално развитие
- Теорията на учебното поле
- Производствена специализация
- Дял на търговията с държавите членки
- Начални нива на митата
- Международна търговия като дял от БВП
- Транспортни разходи
- Пакетният подход

В представените в тази част два случая на базата на изследване на динамиката на стойността и обемите на вътрешнообщностната търговия се доказва, че в случая на африканските РИО е налице връзка между етапа на интеграция между държавите членки (т.е. доколко задълбочен е интеграционният процес) и стойността и дела на вътрешнообщностната търговия (т.е. доколко ефективно се използват позитивните ефекти на регионалната интеграция). Чрез тези конкретни примери се демонстрират специфичните предизвикателства, пред които са изправени най-слабо развитите и развиващите се страни, конкретно в Африка, във връзка с участието им в процеси на икономическата интеграция.

3. Специфични въпроси за малките и за отворените икономики

- Малки икономики и регионална интеграция
- Отворени икономики и регионална интеграция

За да бъдат илюстрирани предизвикателствата пред малките и отворени икономики в два случая е разгледано и анализирано развитието на външнотърговските отношения на България (като малка и отворена икономика) след приемането ѝ в развита интеграционна общност (Европейския съюз).

4. Политически детерминанти на икономическата интеграция

- Международни преговори
- Привличане на привърженици
- Политическа система
- Правни и институционални системи
- Политическа воля
- Интеграция и сигурност
- Религия, език и култура
- Политически фактори, засягащи развиващите се страни
- Международни отношения
- Комбинацията от икономически и политически детерминанти

Участието и ангажираността в интеграционните процеси става особено важно за по-малките, отворени и по-слабо развити икономики. Все повече *включването (и ангажираността) в интеграционните процеси се възприема като нов инструмент на активна външнотърговска политика, който да отговори на структурните промени в световната търговия.*

За малките, по-слабо развити и/или силно отворени икономики (каквато е и България) интеграцията служи като многостранен инструмент на външната търговска политика. Това им позволява да намалят уязвимостта към външни шокове, да повишат конкурентоспособността, да запазят добавената стойност и да укрепят регионалната устойчивост. По-малките икономики признават, че *участието в интеграционните процеси може да бъде стратегическо средство за защита на техните интереси и за напредване на икономиките им в един все по-взаимосвързан свят.* Това включва:

1. *Интеграция за вътреобщностно заместване на вноса.* Малките, отворени икономики често са изправени пред предизвикателства, свързани със зависимостта им от международните пазари (Easterly and Kraay, 2000). Тези страни са податливи на външни сътресения и на глобални икономически колебания. Чрез активно участие в интеграционните процеси те се стремят да намалят зависимостта си от външните пазари и от чуждите стоки. Като инструмент за насърчаване на вътреобщностното заместване на вноса интеграцията позволява на тези нации да заменят част от външната си търговия с вътрешна търговия между страните членки. Това може да смекчи тяхната уязвимост, свързана с глобалните пазарни колебания.
2. *Стимулиране на регионалната и на националната конкурентоспособност.* Участието в интеграционните процеси предоставя възможност за стимулиране на регионалната и съответно на националната конкурентоспособност (Kitson et al., 2004). Когато по-малките и по-слабо развити икономики се ангажират със своите съседи в регионална интеграция, те могат съвместно да инвестират в развитие на инфраструктурата, в трансфер на технологии, в човешки капитал и т.н. – сътрудничество, което би довело до повишена ефективност, производителност и конкурентоспособност в по-широк мащаб. Така, участвайки в интеграционни споразумения, които насърчават сътрудничеството и споделянето на ресурси между страните членки, тези икономики биха подобрили положението си в глобален план.
3. *Запазване на „домашната“ добавена стойност.* Интеграцията играе роля и за запазването на „вътрешната“ добавена стойност (Banga, 2014). В по-

малките и по-слабо развити страни често има опасения, че значителна част от стойността, генерирана от производството и търговията в тях, изтича към по-големите, по-развити икономики. Като участват активно в интеграцията, такива държави могат да работят за запазване на по-значителен дял от тази стойност в региона. Това е особено важно в индустриите, където по-малките икономики притежават уникални възможности или ресурси.

4. *Подпомагане на регионалните интеграционни процеси.* Процесите на регионална интеграция се активизират в различни части на света. По-малките и по-слабо развити икономики осъзнават, че могат да използват регионалната интеграция като средство за подобряване на позицията си в глобалната икономика (Briguglio, 1995). Чрез регионално сътрудничество те могат да преговарят с по-големи и мощни търговски партньори от по-изгодна позиция. Това им позволява да защитят по-добре своите интереси и да гарантират, че специфичните им икономически предимства се признават и използват.
5. *Насърчаване на регионалната икономическа устойчивост.* Предвид глобалната икономическа несигурност, регионалната икономическа устойчивост е от изключително голямо значение, особено за малките, отворени и по-слабо развити страни (Geithner, 2007). Изграждайки по-силни регионални икономически мрежи, те могат да създадат буфер срещу външни шокове. Чрез интеграция тези държави получават възможност да работят заедно за разработване на планове за действие при извънредни ситуации, за подобряване на управлението на кризи и за колективно справяне с предизвикателства като икономически спадове или прекъсвания в глобалните вериги на доставки.
6. *Преодоляване на глобалните търговски бариери.* Засиленото участие в процесите на регионална интеграция е отговор на предизвикателствата и бариерите, поставени от по-големите и силни играчи на сцената на глобалната търговия (Baldwin, 2006). За да се справят с предизвикателствата, произтичащи от сложността на глобалните търговски правила и разпоредби, по-малките икономики могат да съгласуват съответните правила и норми със съседните страни в регионални споразумения и така да преодолеят някои от пречките, свързани с глобалната търговия. По такъв начин тези икономики могат да използват регионалната интеграция като средство за създаване на нови търговски възможности и за премахване на глобалните търговски бариери.

Въпреки че интеграцията насърчава регионалното сътрудничество и икономическата сила, тя *повдига също и въпроси относно възможността за възникването на регионален протекционизъм на глобално ниво*. По-малките икономики могат да използват възможностите, които създава участието в регионални интеграционни процеси, за да прокарват своите интереси, потенциално за сметка на глобалната либерализация на търговията.

Въз основа на представеното в тази глава изследване могат да се направят няколко важни заключения:

- *Очевидно е, че мотивацията, стояща зад икономическата интеграция на развиващите се, малките и отворените страни, не може да бъде обяснена само с помощта на статичните и динамичните ефекти – някои фактори от тях са по-силни, а други, обратното – по-слаби.*
- *Ето защо, за да се оценят ползите от интеграцията на развиващите се, малките и отворените икономики, трябва да се вземе предвид тяхната специфика, например стадий на икономическото развитие, структура на икономиките, характеристики на производството и на търговската политика и др.*
- *В светлината на всички тези противоречиви въпроси справедливото разпределение на ползите от интеграцията представлява значително предизвикателство, което води до различна мотивация за участие в интеграционните процеси.*
- *Нещо повече, различията възникват в зависимост от това дали участващите страни споделят сходни характеристики като размера на икономиките им, тяхната степен на отвореност и нивото им на икономическо развитие – малки или големи, отворени или затворени, развити или развиващи се.*
- *Следователно това разминаване води до различни подходи към интеграцията, до различни темпове на нейното развитие и до различни резултати от нея.*
- *Всичко това, заедно със засилването и разпространението на процесите на регионална интеграция, наблюдавани през последните десетилетия, ни дава основание да заключим, че в съвременната световна икономика икономическата интеграция се разглежда и реално се използва като средство за прилагане на нов тип бариери пред свободна търговия – регионален протекционизъм на глобално ниво.*

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА:

НОВО РАЗБИРАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ

Анализът на развиващата се глобална икономика и на теорията за икономическата интеграция води до прозрения, които подтикват към *преразглеждане на практиката на интеграционните процеси и техните последици за възприемането на интеграцията*. В светлината на тези прозрения в тази глава правя някои *предложения за подобряване и разширяване на теорията на интеграцията*.

От направения в глава първа анализ на структурните промени в световното стопанство през призмата на теорията за икономическата интеграция става ясно, че *икономическата теория не може да предложи отговор на множество важни въпроси и да даде обяснения на случващото се в глобален план*. Това налага *преразглеждане на теорията на интеграцията, включващо както ново разбиране за типологизацията на интеграционните процеси и на реалната практика, така и оценка на разпределението на ползите от участието в интеграционните процеси*, особено по отношение на малки, отворени и развиващи се икономики.

За да се разберат различните подходи и резултати от различните интеграционни общности по света, на базата на отделните форми на икономическа интеграция, обсъдени в предходните части, може да се изведе *по-концептуална типология* (вж. Таблица 12).

Въз основа на политиките и на свободите, които включват различните форми на икономическа интеграция, могат да се разграничат:

1. *Вътрешна статична интеграция* (включваща свобода на движение в общността). Тази категория обхваща премахването на бариерите пред търговията и пред икономическата дейност между страните членки, което води до по-голяма вътрешна икономическа интеграция.
2. *Външна статична интеграция* (обхващаща общи външни бариери). Тази категория се отнася до общи външни бариери, налагани колективно от участващите държави на страните, които не са членки. Такива бариери, например тарифи и търговски разпоредби, създават различна търговска среда за интегрираната общност.
3. *Динамична интеграция* (включваща общи икономически и други политики), която надхвърля търговията, за да обхване по-широко икономическо и политическо сътрудничество между страните членки. Тя има за цел да създаде по-обединен икономически и политически субект със споделени политики и институции.

Таблица 12. Типология на споразуменията за икономическа интеграция

		Споразумение за преференциална търговия	Зона за свободна търговия	Митнически съюз	Общ пазар	Икономически съюз	Икономически и паричен съюз	Пълна икономическа интеграция	Политически съюз
Вътрешна статична интеграция	Стоки (мита)								
	Стоки (нетарифни огр.)								
	Услуги								
	Капитали								
	Работна ръка								
Външна статична интеграция	Стоки (мита)								
	Стоки (нетарифни огр.)								
	Услуги								
	Капитали								
	Работна ръка								
Динамична интеграция	Митническа тарифа								
	Парична политика								
	Икономически политики								
	Политики, свързани с националния суверенитет								

Легенда:

пълно	частично	липсва
-------	----------	--------

Източник: Съставено от автора.

Тази разширена типология е от съществено значение за анализиране и за сравняване на различни интеграционни споразумения, за идентифициране на техните специфични характеристики и за оценка на потенциалните последици за участващите страни. Тя подчертава също и развиващия се характер на интеграцията, при която страните могат да напредват от едно ниво на друго, отразявайки динамичния характер на международните икономически отношения.

Преход към триизмерна оценка

В отговор на многостранното въздействие на интеграционните процеси (и като статични, и като динамични ефекти), особено разпределението на ползите и мотивацията за участие, предлагам да се премине от двуизмерна към триизмерна рамка за оценка на интеграционните процеси (вж. Фигура 22).

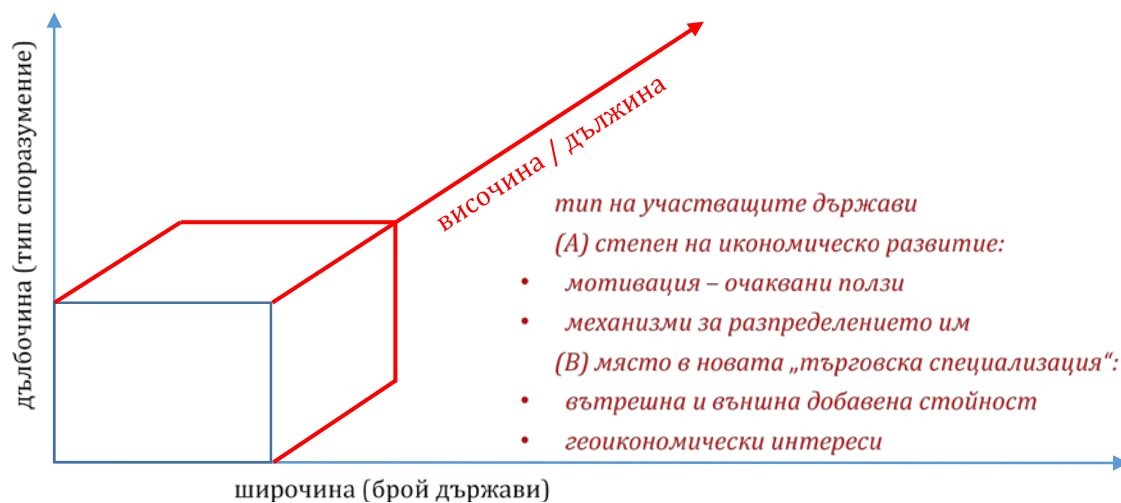
Тази разширена оценка обхваща множество фактори, влияещи както върху участието, така и върху резултатите и ползите от участието в споразумения за интеграция за различни видове държави, които могат да се обобщят в следните три категории:

1. **Генезис:** *изследване на произхода и на контекста на интеграционните процеси.* Тук фокусът е върху разбирането как и защо е възникнал процесът на интеграция. Факторите, които трябва да се вземат предвид, включват историческата, политическата и икономическата среда, както и мотивацията на участващите страни. Това измерение дава възможност за задълбочен анализ на *историческите и на геополитическите фактори, влияещи върху интеграцията.*
2. **Мотивация:** *оценка на стимулите за участие, на очакваните ползи и на механизмите за тяхното разпределение.* Тази група фактори отчита икономическите и стратегическите интереси на нациите, както и техните очаквания относно ползите от интеграцията. Това измерение позволява да се разбере по-ясно *дали чрез интеграцията страните се стремят да увеличат търговията, да подобрят икономическото развитие, да получат геополитически предимства, или да постигнат други специфични цели.*
3. **Развитие и резултати:** *анализиране на еволюцията и на резултатите от интеграцията.* Това е най-широката и всеобхватна категория – тя се отнася до целия жизнен цикъл на интеграционния процес и помага да се изследват развитието на интеграцията във времето, прилаганите политики и механизми и постигнатите резултати. Разглеждайки критично конкретните въздействия на интеграцията върху икономическите, социалните и политическите аспекти, това измерение дава възможност *да се оцени степента, до която целите на интеграцията са постигнати.*

Въз основа на тези три групи допълнителни условия и фактори *предлагам при анализ на конкретен интеграционен процес освен броя на страните (ширина) и формата на интеграция (дълбочина) да бъде въведено и трето измерение (височина), което отчита:*

1. *вида на участващите страни, особено по отношение на размера на техните икономики и степента на икономическо развитие, което позволява да се оцени мотивацията им за участие, очакваните ползи и механизмите за тяхното разпределение, и*
2. *мястото на участниците в новата „търговска специализация“ по отношение на вътрешната и на външната добавена стойност на производството и на търговията и възможността им да преследват и да защитават своите национални или регионални геоекономически интереси.*

Фигура 22. От две към три измерения при оценката на интеграционните процеси

Източник: Съставено от автора.

Използването на триизмерната оценка позволява по-нюансиран и цялостен анализ на процесите на икономическа интеграция. При прилагането на такъв подход се отчита, че интеграцията не е двуизмерен феномен и че различни фактори – от историческия контекст до развитието на политиката и резултатите, влияят върху успеха и върху ефективността на споразуменията за интеграция. Всяко от трите измерения допринася за по-задълбочено вникване в същината на интеграционните процеси. Чрез изследване на техния генезис, мотивация и развитие могат да се идентифицират двигателите на интеграцията, да се прецени дали планираните цели са били постигнати и да се разбере развиващият се характер на този вид споразумения. Триизмерната оценка улеснява също и сравнителния анализ на различни интеграционни процеси. Вземайки предвид измеренията на генезиса, мотивацията и развитието, могат да се сравняват споразуменията между региони и периоди от време и така да се получи по-пълна представа за разнообразието от интеграционни модели.

Методология за приложение на триизмерната оценка

В тази част представям някои предложения за възможните инструменти, с които да бъде оценено новото измерение на икономическата интеграция. На базата на предложените допълнителни условия и фактори в методологията за оценка на икономическата интеграция може да бъде добавено трето измерение,

което отчита вида на участващите страни и тяхната позиция в новата търговска специализация.

В обобщен вид методологията включва:

- **Оценка на вида на участващите страни:**
  - анализ на *размера на икономиките на участващите страни и тяхната степен на икономическо развитие*, за да се разбере мотивацията им за участие в интеграционния процес;
  - оценка на *очакваните ползи от интеграцията за всяка участваща страна*, включително икономически растеж, повишена конкурентоспособност и разпределение на ползите;
  - анализ на *геоикономическите интереси на участващите страни и на тяхната способност да ги преследват и да ги отстояват в контекста на интеграцията*.
- **Оценка на позициите в новата търговска специализация:**
  - изследване на *вътрешната и на външната добавена стойност на производството и на търговията на участващите страни*, за да се определи тяхната роля в новата търговска специализация;
  - проучване на *възможностите на участващите страни да реализират и да защитават собствените си национални или регионални геоикономически интереси* в рамките на интеграционния процес;
  - оценка на *потенциалните рискове и предизвикателства, свързани с новата търговска специализация*, включително излагането на неравнопоставена търговска конкуренция и загубата на контрол върху ключови сектори от икономиката.

Много подобни методики, които изглеждат теоретично издържани, всъщност стават неприложими или трудно приложими поради дефицит на информация и поради това, че не са обмислени предварително възможностите за набиране на данни и методите за обработка и анализ. В тази връзка *в тази част най-напред по-подробно са представени някои предложения за конкретни инструменти и индикатори за анализ и за оценка на отделните елементи, а в края ѝ са очертани основните инструменти и източници на данни за използването на предложената методология*.

Въздействието на икономическата интеграция върху глобалната търговска динамика

Икономическата интеграция играе ключова роля във формирането на глобалната търговска динамика, оказвайки влияние върху презграничните

потоци на стоки, услуги, капитали и работна ръка. С променящия се характер на международните икономически отношения разбирането на въздействието на икономическата интеграция върху световната търговия става все по-сложно. *За да се осигури цялостна рамка за анализиране на ефектите от икономическата интеграция върху динамиката на световната търговия в този контекст, са предложени подробно описаните в предходното изложение нова типология и нова методология за оценка.*

Предложената триизмерна рамка за оценка на интеграционните процеси отчита вида на участващите страни и техните позиции в новата рамка за търговска специализация. Чрез оценка на размера на икономиките и на нивото на икономическо развитие на участващите страни този нов подход предлага разбиране на тяхната мотивация за участие, очакваните ползи и механизмите за разпределение на ползите. Освен това анализирането на позициите на страните в новата рамка за търговска специализация по отношение на производството и на търговията с вътрешна и външна добавена стойност помага да се оцени способността им да преследват и да защитават национални или регионални геоикономически интереси.

Този нов подход подобрява разбирането за въздействието на икономическата интеграция върху глобалната търговска динамика по няколко начина:

Първо, той предоставя по-нюансирана перспектива за разнообразните ефекти на интеграционните споразумения върху търговските модели. Отчитайки характеристиките на участващите страни като техния икономически размер и ниво на развитие, типологията дава възможност за по-задълбочен анализ на това как интеграционните споразумения влияят върху търговските потоци и върху пазарната динамика в рамките на и между регионите.

Второ, чрез изследване на позициите на държавите в новата рамка за търговска специализация, методологията прави опит за идентифициране на моделите на разпределението на ползите и на потенциала за създаване на търговия и отклонения в търговията в резултат от интеграционните процеса.

Анализът на динамиката на търговията при различните форми на икономическа интеграция разкрива многостранния характер на тяхното въздействие върху световната търговия. Преференциалните търговски споразумения, зоните за свободна търговия, митническите съюзи и другите форми на интеграция имат различни ефекти върху търговските модели, върху достъпа до пазара и върху конкурентоспособността. Освен това методологията може да допринесе за *идентифициране на предизвикателствата и на*

възможностите, свързани с различни форми на икономическа интеграция, подпомагайки аргументирането на адекватни политически решения, насочени към максимизиране на ползите от интеграцията, като същевременно смекчават потенциалните рискове.

Предложеният нов подход към оценката на икономическата интеграция осветлява по нов и различен начин практиката на интеграцията. Доброто разбиране и стратегическото използване на интеграционните процеси има потенциала да оформи бъдещето на световната търговия и нейната либерализация. Тази перспектива е особено ценна, за да се вникне в естеството на динамиката на интеграцията, както се вижда от наблюденията в някои региони на Глобалния Юг. Трябва да се отбележи, че поетапният подход към регионалната икономическа интеграция, илюстриран от продължаващия процес на интеграция в Африка и създаването на Африканската континентална ЗСТ, се очертава като алтернативен път за поддържане на глобалната либерализация на търговията. Той представлява осъществима възможност за преодоляване на предизвикателствата и на пречките в преследването на неокласическия идеал за свободна търговия и многостранна либерализация.

Все още обаче остават *редица предизвикателства при оценката на въздействието на икономическата интеграция върху глобалната търговска динамика с помощта на новата типология и методология*. Ограничената достъпност до надеждни и съпоставими данни, методологичните ограничения и сложността на глобалните търговски отношения създават значителни пречки пред цялостния анализ на икономическата интеграция. Въпреки това в бъдеще продължаващите изследвания и усъвършенстването на рамката за оценка могат да се справят с тези предизвикателства и да допринесат за по-задълбочено разбиране на развиващата се връзка между икономическата интеграция и глобалната търговска динамика. *Като се възползват от прозренията, предоставени от предложената рамка, бъдещите изследвания ще могат да бъдат по-ефективно ориентирани в проучването на сложните ефекти на икономическата интеграция и развитието на международните икономически отношения като цяло.*

Икономическата интеграция се очертава като доминираща тенденция през последните десетилетия в областта на международните икономически отношения. Това не е просто изолирано явление, а наистина глобален феномен. Задълбочаването на регионалната интеграция в различни области се подкрепя от регионални инициативи, особено в сферата на

търговията, пораждайки различни регионални споразумения и общности, които се различават по отношение на техния географски и същностен обхват. През последните десетилетия глобалната търговия се характеризира с по-голяма откритост и с намалена дискриминация, привличайки все повече държави в обвързващи споразумения. Същевременно тези търговски споразумения се разширяват и развиват, за да обхванат допълнителни политики като услуги, чуждестранни инвестиции, права върху интелектуална собственост и др. Вследствие на това възможностите, предлагани от различните форми на икономическа интеграция, както и стратегиите за тяхното използване значително се увеличават.

От анализа на структурните промени в световната икономика – растежа на производството и търговските потоци заедно с нарастващата им фрагментация, глобализацията и регионализацията, парадоксалното съвместно съществуване на прокламациите за либерализация на търговията и реално действащите протекционистични тенденции, както и дълбокото въздействие на геополитиката и геоикономиката, става очевидно, че конвенционалната икономическа теория не съумява да отговори на много важни въпроси и да предостави изчерпателни обяснения за глобалните събития. Това осъзнаване подчертава необходимостта от преразглеждане на теорията за икономическата интеграция. Тази ревизия включва цялостна оценка на разпределението на ползите, произтичащи от участието в интеграционни процеси, ново разбиране на типологията на интеграционните процеси в реалния свят и преоценка на ролята на интеграцията като инструмент на външната търговска политика.

Сложната динамика на структурните трансформации в световната икономика и развиващата се практика на икономическа интеграция извеждат на преден план нуждата от **многостранно разбиране на глобалните търговски процеси**. Преплитането на глобализацията, регионализацията и развиващата се динамика на търговията оформя съвременния търговски пейзаж. Променящата се роля на интеграцията във външната търговска политика и потенциалът на регионалната интеграция като средство за осъществяване на глобалната либерализация на търговията дават храна за размисъл дали това е правилният път в развиващия се глобален икономически разказ в свят на динамични и взаимозависими икономики.

Във връзка с това е добре да премислим дали **въвеждането на третото измерение на интеграцията, съчетано с появата на „ново поколение“ търговски споразумения, е опит за запазване на статуквото, или означава**

промяна в системата на международните икономически отношения. Само времето ще покаже дали тези развития ще доведат до засилване на регионалния протекционизъм и до задълбочаване на разделението между Глобалния Север и Глобалния Юг, или ще предизвикат сериозен размисъл върху необходимостта от нова геоикономическа парадигма. Такава парадигма трябва да включва ново разбиране на международната политическа икономия от теоретична, практическа и политическа гледна точка, както и нова гледна точка към новата икономическа география отвъд ограниченията на неолибералните доктрини, насърчаващи „безкраен растеж“ и „неизбежна глобализация“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертацията изследва регионалната икономическа интеграция в контекста на съвременните трансформации в системата на международните икономически отношения. Анализирани са структурните промени и източниците на несигурност в световната търговия и се навлиза в спецификата на икономическата теория, свързана с интеграционните процеси, за да се оцени променящата се динамика на регионалните търговски споразумения, пазарноориентираните промени и непазарните детерминанти, които оформят глобалната икономика.

Анализът, извършен в рамките на първа глава, *обобщава структурните промени, засягащи световната търговия*, включително промените в търговските потоци, динамиката на веригите за създаване на стойност, технологичния напредък и появата на нови глобални икономически субекти, извеждайки и концепцията за *нов тип международна специализация*. Разглеждайки тези тенденции, изследването предлага *ценен поглед върху структурните трансформации, които формират съвременните процеси на регионална икономическа интеграция*. В първа, втора и трета глава са идентифицирани тенденции, модели и различия, като са представени търговските потоци, икономическите показатели и резултатите от политиките в различни региони и контексти. Това дава възможност да се изведат някои *обобщения по отношение на практическите предизвикателства и възможности, свързани с регионалната икономическа интеграция*.

С помощта на задълбочения преглед на теоретичната литература, извършен в рамките на втора глава, в трета глава са идентифицирани *ограниченията, критиките и дебатите, свързани с конвенционалните теории за икономическата интеграция*. В четвърта глава е предложена *нова теоретична рамка, която се занимава със сложността на съвременните интеграционни процеси*,

осигурявайки по-нюансирано разбиране на теоретичните основи, на които се базира регионалната икономическа интеграция. Като обединява прозренията от теоретичната литература, емпиричните данни и казусите, **изследването предлага структуриран подход за анализ на многоизмерния характер на съвременната икономическа интеграция.** Тази нова теоретична рамка осигурява *по-задълбочено разбиране на движещите сили, динамиката и резултатите от процесите на регионална интеграция в съвременния глобален контекст.*

Анализът и критичната оценка на конвенционалните теории за икономическата интеграция разкриват техните ограничения при отразяването на сложността на ефектите и резултатите от интеграцията в реалния свят. Чрез систематично разглеждане на предизвикателствата, пред които са изправени малките, отворените и развиващите се икономики, е подчертана необходимостта от по-задълбочено разбиране на интеграционните процеси. Именно въз основа на това е предложена *нова теоретична концептуална рамка за разбиране на икономическата интеграция в съвременната епоха, която оценява интеграционните процеси в три измерения* и предоставя нова перспектива за възприемане на регионалната икономическа динамика в дълбочина и цялост. Наред с това са разработени *методологически препоръки, свързани с прилагането на този нов подход за проучване и оценка на интеграционните процеси* в бъдещи изследвания в тази област.

Тезата на дисертационния труд е, че **промените в световната икономика изискват преоценка на традиционните теории за икономическа интеграция.** Изведените обобщения на начина, по който в дисертационния труд е отговорено на поставените изследователски задачи, подкрепят тази теза, като чрез синтеза на прозрения от теоретичната литература, емпиричния анализ и проучванията на конкретни случаи се осигурява цялостно разбиране на променящия се характер на регионалната икономическа интеграция.

В рамките на изследването са тествани четирите хипотези, дефинирани във въведението, и всички те са потвърдени. Демонстрирано е как *наблюдаваните в световното стопанство структурни трансформации поставят под въпрос приложимостта на конвенционалните теории към съвременните процеси на регионална интеграция,* подкрепяйки необходимостта от по-нюансирани теоретични подходи. Обоснована е *необходимостта от многоизмерен подход към анализа на икономическата интеграция чрез интегриране на структурните промени в съществуващата теория за икономическата интеграция,* което съответства на втората хипотеза. Чрез емпиричен анализ и проучвания на конкретни случаи изследването предоставя

доказателства и в подкрепа на хипотезата, че *регионалната икономическа интеграция може да служи като стратегически инструмент за малки, отворени и по-слабо развити икономики* за подобряване на тяхното икономическо развитие и икономическа устойчивост. *Разработването на нова концептуална рамка и типология за разбиране на процесите на икономическа интеграция* потвърждава необходимостта от нов подход за ефективен анализ и оценка на съвременните интеграционни процеси.

Дисертационният труд постига основната си цел – да **систематизира, критично да анализира и да оцени промените в теорията и в практиката на регионалната икономическа интеграция**. Като идентифицира основните движещи сили, които стоят зад тези промени, и оценява тяхното въздействие върху участващите икономики, това изследване предоставя **нов поглед върху динамиката на интеграционните процеси**. Дисертационният труд демонстрира динамичния характер на регионалната икономическа интеграция и нейната способност да се адаптира към променящите се глобални икономически реалности чрез цялостен преглед на историческото развитие и на съвременните тенденции. В тази връзка са разгледани и изследователските въпроси, очертани във въведението:

- *Първо, проследено е развитието на процесите на регионална икономическа интеграция във времето*. Идентифицирани са и са анализирани различни движещи сили, тенденции и модели, които са формирали интеграционните инициативи. Чрез анализ на историческото развитие заедно със съвременните тенденции е подчертан динамичният характер на регионалната икономическа интеграция и нейната способност да реагира на променящите се глобални икономически пейзажи.
- *Второ, идентифицирани са и са анализирани ключовите фактори, които водят до промени в практиката на регионалната икономическа интеграция*. Икономическите, политическите, социалните и технологичните сили са изследвани многостранно, за да се разкрие основната динамика, стояща в основата на процесите и на резултатите от регионалната интеграция. Така изследването хвърля светлина върху основните сили, формиращи инициативите и резултатите от регионалната интеграция, като навлиза в дълбочина в някои от тези фактори.
- *Трето, оценено е въздействието на регионалната икономическа интеграция върху участващите икономики*. Тази оценка обхваща икономическите, социалните и политическите последици както на регионално, така и на национално равнище, като осигурява по-задълбочено

и широкообхватно разбиране на ползите и предизвикателствата, свързани с регионалната икономическа интеграция.

По такъв начин дисертацията допринася за подобряване на разбирането на сложната динамика, която определя процесите на регионална икономическа интеграция. Изследването синтезира теоретични концепции, емпирични данни и казуси, за да предложи **нова перспектива и нов подход за оценка на многостранния характер на регионалната интеграция, както и да осигури методологически инструментариум за приложението му.** От това подобро научно разбиране за регионалната икономическа интеграция произтичат предложения за усъвършенстване и разширяване на интеграционната теория, които проправят пътя за бъдещи изследвания и развитие на политиката в тази област.

III. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Изведена е *концепцията за нов тип международна специализация*, надхвърляща производствената – международната търговска специализация, приложима при оценка на моделите и тенденциите в световната търговия.
2. Обобщени са и са анализирани *структурните промени и източниците на несигурност в съвременните международни икономически отношения*.
3. Разработен е *цялостен анализ на регионалната икономическа интеграция* и са изведени препоръки за подобряване и разширяване на теорията за интеграцията:
  - 3.1. Оценено е *въздействието на структурните трансформации в световната икономика* върху теорията и практиката на регионалната интеграция.
  - 3.2. Предложена е *критична оценка на приложимостта и актуалността на конвенционалните интеграционни теории* в отговор на съвременните промени в световното стопанство.
  - 3.3. Систематизирани са теоретичните подходи по отношение на икономическата интеграция, като са изведени някои *техни недостатъци и ограничения в контекста на структурните промени в глобалната икономика по отношение на развиващи се, малки и отворени икономики*.
4. Предложена е *нова теоретична рамка* за разбиране на регионалната икономическа интеграция:
  - 4.1. Разработена е *разширена концептуална типология* за класификация на различните видове споразумения за търговска либерализация и регионална икономическа интеграция.
  - 4.2. Разработена е *нова рамка с триизмерен подход за анализ и оценка на интеграционните процеси*, която е съобразена със сложността, породена от динамиката и структурните трансформации в световното стопанство, като *допълва съществуващите две измерения (броя на страните и формата на интеграция)*, с *трето, което отчита вида на участващите страни и мястото им в новата международна търговска специализация*.
5. Разработен е *нов методологически подход за изследване и оценка на интеграционните процеси*, включващ набор от конкретни качествени и количествени показатели, аналитични, статистически и иконометрични инструменти за оценка на вида на участващите в интеграционните процеси държави и на позициите им в новата търговска специализация.

IV. СПИКЪК С ПУБЛИКАЦИИТЕ ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Marinov, E. (2023). Free Trade or Protectionism? Trade Barriers and Trade policy of the EU. *Икономическа мисъл*, 68(5), 507-520. <https://doi.org/10.56497/etj2368401>.
2. Marinov, E., Zlatinov, D. (2022). The Impact of Regional Integration on Trade and Economic Development: A Tripartite FTA Gravity Model for the Future of the AfCFTA. In: Wamboye, E. F., Fayissa, B. (eds.). *The Palgrave Handbook of Africa's Economic Sectors*. Palgrave Macmillan, Cham., 769-792. ISBN 978-3-030-75555-3.
3. Marinov, E. (2022). The Transforming Role of Developing Countries in Global Trade. *Journal of Financial and Monetary Economics*, 10/2022, 264-275. ISSN 2392-9685.
4. Маринов, Е. (2023). За някои промени в теорията и практиката на икономическата интеграция. *Икономическа мисъл*, 68(3), 293-306. ISSN 0013-2993.
5. Маринов, Е. (2022). Структурни промени в глобалните модели на търсене. В: *Годишник „Икономика и бизнес“ 2021*, том 6, Издателство на НБУ, 21-32. ISSN 2534-9651.
6. Маринов, Е. (2022). Провалът на СТО и променящите се модели в световната търговия. В: *Годишник „Икономика и бизнес“ 2020*, том 5 Издателство на НБУ, 89-98. ISSN 2534-9651.
7. Маринов, Е. (2021). Новият шок COVID 19 – въздействие върху международната търговия на глобално и национално ниво. В: *Сборник с доклади, представени на кръгла маса на тема „Външна търговия и пандемия“*. София: ВУЗФ, 44-51. ISBN 978-619-7622-09-6.
8. Маринов, Е. (2021). Новата природа на международната специализация в динамично променящото се световно стопанство. *International Journal of Science and Arts*, Vol. 3. Skopje: INUKS, 305-320. ISSN 2671-3551.
9. Маринов, Е. (2021). Електронна търговия и интеграция в дигитализираща се Африка. В: *Сборник доклади от Първа научно-приложна конференция „Маркетинг в действие“*. София: Аскони-издат, 150-168. ISBN 978-954-383-138-8.
10. Маринов, Е. (2018). Посткризисното развитие на външнотърговските отношения на България. *Икономическа мисъл*, 6/2018, 63-82. ISSN 0013-2993.
11. Маринов, Е. (2018). Новата търговска политика на ЕС – протекционизъм или либерализация. В: *Идва ли времето на новия протекционизъм?* София: ВУЗФ, 179-188. ISBN 978-954-8590-53-2.
12. Маринов, Е. (2017). Осъществява ли България ползите от преференциалните търговски договорености на Европейския съюз? В: *България в Европейския съюз десет години по-късно – какво (не) постигнахме?* София: РИК Минерва, 143-155. ISBN: 978-619-90549-8-7.
13. Маринов, Е. (2015). Вътрешнообщностната търговия като показател за ефекта на интеграционните процеси на примера на регионалните икономически общности в Африка. *Икономическа мисъл*, 3/2015, 63-83. ISSN 0013-2993.